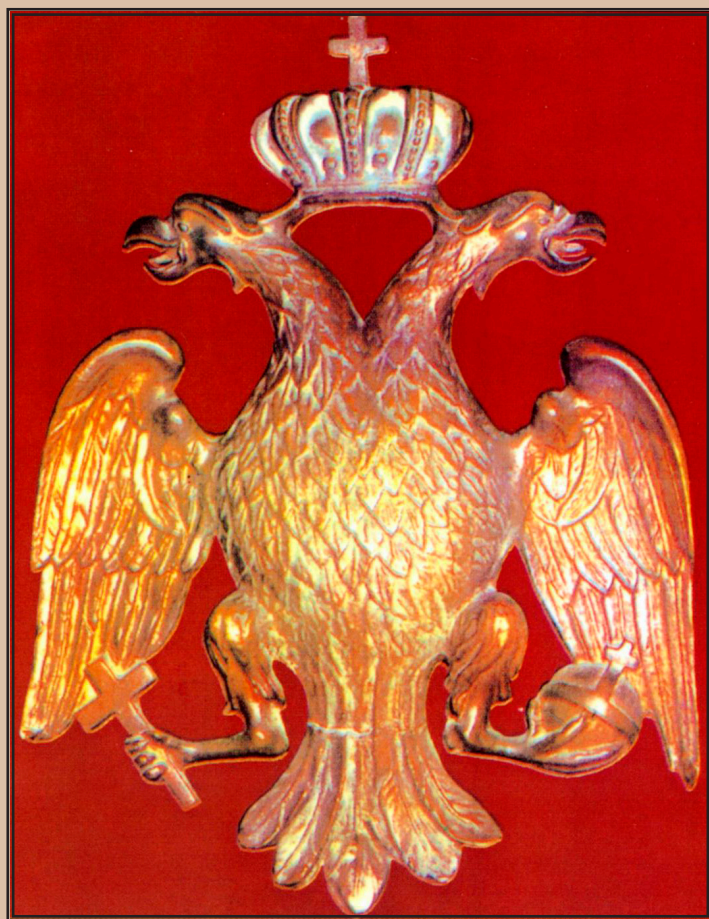

ΦΙΛΟΓΕΝΕΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΜΒΕΛΕΙΑΣ - ΜΗ ΚΕΡΔΟΣΚΟΠΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ

ΤΟΜΟΣ ΙΖ΄
ΤΕΥΧΟΣ 2

Ο ναός της Παναγίας, πού χαρακτηρίζεται ως ή πρωτοεκκλησία τοῦ Γαλατᾶ, παραγορήθηκε ἡ κτίσθηκε ἀπό σοιργκούνηδες πού μετοίκησε ὁ Πορθητής ἀπό τόν Καφφά τῆς Κρμαίας τό 1462 ἢ 1475.

ΦΙΛΟΓΕΝΕΙΑ

Πρώην «Έλληνορθόδοξος Βυζαντινός Πολιτισμός»
Τριμηνιαίο Έπιστημονικό Περιοδικό
Ίστορικής και πολιτιστικής έμβέλειας – μή κερδοσκοπικού χαρακτήρα

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ
ΤΟ ΚΟΙΝΩΦΕΛΕΣ ΛΟΥΡΙΔΕΙΟΝ ΙΔΡΥΜΑ
ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΝ ΚΕΝΤΡΟΝ - «ΜΝΗΜΕΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ»
ὕπὸ τήν αἰγίδα
ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΦΕΛΟΥΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΕΡΕΥΝΗΣ «ΕΛΛΗΝΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ»

Ίδρυτής:
Καθηγητής ΟΡΕΣΤΗΣ ΑΘ. ΛΟΥΡΙΔΗΣ

Έδρα Γραφείων: Βασιλίσσης Σοφίας 12, 106 74 Αθήναι
Τηλ. καί Fax: 210 7219503
(Τόμος ΙΖ΄, Τεύχος 2, Ίούλιος - Δεκέμβριος 2015)

Έκδότης
Ιωάννης Δ. Μπουγάτσος

Διευθυντής
Πρωτ. Γεώργιος Δ. Μεταλληνός

Τυπογραφική επίμελεια:
«ΛΥΧΝΙΑ»
Ανδραβίδας 7, 136 71, Χαμόμυλο Άχαρνών, τηλ.: 210 34 10 436, fax: 210 34 25 967
www.lychnia.com

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Πρωτ. Γεωργίου Μεταλληνοῦ , Προέδρου τοῦ Λουριδείου Ἰδρύματος: Τὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν στὰ μάτια τῶν ξένων	3
2. Νικολάου Χρόνη , Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν: Φιλοσοφία καί γνῶσις	6
3. Π. Β. Πάσχου , Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν: «Μισό σκυλί» (Ποίημα)	13
4. Νικολάου Α.Ε. Καλοσπύρου , Ἱστορία καί Ἑρμηνευτική τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας (Παν/μιο Ἀθηνῶν): «Οἱ πινδαρικές ᾠδές τοῦ Σεργίου Μακραίου (1802)»	14
5. Ἰωάννου Δ. Μπουγάτσου , Φιλολόγου-Θεολόγου: Ἡ ἐνηλικίωσις τοῦ Ὁθωνος καί τὸ «κοινολογούμενον» Αὐλικὸν Συμβούλιον	22
6. Βιβλιοκρισία	31

ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ ΣΤΑ ΜΑΤΙΑ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ

Τοῦ πρωτ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΥ

Προέδρου τοῦ Λουριδείου Ἰδρύματος

2. Ὁ βαπτιστὴς μισσιονάριος Buel καὶ τὰ «Μανουσιακά»

Στὸ περιοδικὸ τῶν ἀμερικανῶν βαπτιστῶν «Baptist Missionary Magazine» τοῦ 1848 (τόμ. 28, σ. 355/6) δημοσιεύθηκε ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ γράμμα τοῦ μισσιονάριου Buel, σχετιζόμενο μὲ μιὰ ἐμπλοκὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν στὶς ἰδεολογικὲς συγκρούσεις τοῦ 19ου αἰ. στὸ πλαίσιο τῆς διαπάλης ἀνάμεσα στὴν παραδοσιακὴ ἰδεολογία καὶ στὸ ρεῦμα τοῦ διαφωτισμοῦ. Πρόκειται γιὰ τὰ φοιτητικὰ ἐπεισόδια, γνωστὰ ὡς *Μανουσιακά*, ποὺ τόσο ἐθορύβησαν τὴν ἀθηναϊκὴ κοινωνία τοῦ 1848, ὥστε νὰ σπεύσει ὁ Buel νὰ ἐνημερώσει τὴν Ἑταιρεία του, ποὺ μὲ κέντρα τὴν Κέρκυρα καὶ τὴν Πάτρα, ἤδη ἀπὸ τὸ 1839, ἀνέπτυξε τὴ δραστηριότητά της μὲ πρωταγωνιστὲς τὸν Buel καὶ τὸν A. N. Arnold.

Τὸ δημοσίευμα μὲ τὸν εὐλόγο τίτλο: «Θρησκευτικὴ ἔριδα στὴν Ἀθήνα» προσφέρει σημαντικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν ὑπόθεση, μὲ σαφήνεια καὶ ἀκρίβεια, ὅπως φαίνεται ἀπὸ ἄλλες σύγχρονες πηγές: «Τὸ καινὸν (πρβλ. Πράξ. 17, 21!) γιὰ τοὺς σημερινοὺς Ἀθηναίους εἶναι μιὰ δριμεῖα πολιτικοθρησκευτικὴ ἔριδα ἀνάμεσα στὸν Κλῆρο καὶ ἓναν καθηγητὴ τῆς Γενικῆς Ἱστορίας στὸ Πανεπιστήμιο». Εὐστοχα ὁ Buel χαρακτηρίζει τὴ διένεξη καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔντασή της καὶ ὡς πρὸς τὸν χαρακτήρα της, γιατί, ὅπως συμβαίνει στὴ δική μας κοινωνία, ἡ ὑπόθεση ξεκίνησε ὡς θρησκευτικὴ, ἀλλὰ γρήγορα ἔλαβε πολιτικὲς διαστάσεις. Ὁ καθηγητὴς-σκάνδαλο ἦταν ὁ Θεόδωρος Μανούσης (1795-1858), ἀπὸ τοὺς πρώτους καθηγητὲς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς (1837), τακτικὸς ἀπὸ τὸ 1844 καὶ πρύτανης τοῦ ἀκαδ. ἔτους 1845/6. Ὁ Μανούσης ἀνῆκε στὴν ομάδα ἐκείνη τῶν καθηγητῶν τοῦ προπερασμένου αἰῶνα, ποὺ δὲν ἔγραψαν συγγράμματα, ἀλλὰ ἐξάντλησαν ὅλη τους τὴ δυναμικότητα σὲ πολιτικοὺς ἀγῶνες. Ἀφοῦ ὅμως ἀντίπαλός του ἦταν ὁ ὀρθόδοξος κλῆρος, ὁ Buel δὲν περιορίζεται στὸ νὰ τὸν ὀνομάσει «δημοφιλὴ διδάσκαλο», ἀλλὰ συμπληρώνει «καὶ ὑπέροχος συγγραφέας»! Εἶναι τὸ ἀντίβαρο στὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ συντηρητικοῦ καὶ ρωσόφιλου «Αἰῶνα», ποὺ ἀποκαλοῦσε τὸ Μανούση «διαφθορέα τῶν νέων». Εὐστοχα ὅμως ἐπισημαίνει ὁ Buel καὶ τὴν προκλητικὴ στάση τοῦ Καθηγητῆ: προσβάλλει τὴ χριστιανικὴ θρησκεία «συγκεκαλυμμένα», παίρνοντας ὅπλα ἀπὸ τοὺς Γάλλους «ἀθέους» καὶ τοὺς Γερμανοὺς «νεωτεριστές». Πράγματι, ὁ Μανούσης ἦταν «ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ γενναίους φορεῖς τοῦ Διαφωτισμοῦ μέσα στὸ ἐλληνικὸ κράτος» (Κ. Δημαράς), διακρινόμενος, ὅπως καὶ ὁ Στ. Κουμανοῦδης κ.ἄ., γιὰ τὸν ἀντιβυζαντινισμό του καὶ τὸ ἀντικληρικὸ του πνεῦμα. Γιὰ νὰ κτυπήσει δὲ τὴν παράδοση, ἀντλοῦσε ἐπιχειρήματα ἀπὸ τὸ γερμανικὸ προτεσταντικὸ φιλελευθερισμὸ τῆς ἐποχῆς. Ὁ Buel ὅμως δίνει καὶ τὴν οὐσία τῆς ὑποθέσεως.

Οἱ φοιτητὲς τῆς Θεολογίας, ἐνοχλημένοι ἀπὸ προκλητικὲς ἀναφορὲς τοῦ Μανούση σὲ θέματα πίστεως, κατέφυγαν στὴν ἐφημερίδα «Αἰών», ποὺ ἀνέλαβε τὴν ὑπεράσπιση τῆς

«Ὄρθοδοξίας». Οἱ ὑπόλοιποι ὅμως φοιτητὲς τάχθηκαν ὑπὲρ τοῦ Καθηγητῆ, ὅποτε ὁ φοιτητικὸς κόσμος διχάσθηκε. Μὲ τὸ μέρος τοῦ Μανούση τάχθηκε καὶ ὁ τύπος, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν «Αἰώνα», προβάλλοντας τὸ αἷτημα τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου καὶ τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης. Τὸ περίεργο ὅμως εἶναι, ὅτι ὁ καθηγητὴς τῆς Γενικῆς (πολιτικῆς) Ἱστορίας θεώρησε «ἐπιστημονικὸν» νὰ θεολογεῖ ἀπὸ καθέδρας, ἀντιγράφοντας μάλιστα αὐτούσιες τὶς θέσεις τοῦ γερμανικοῦ θεολογικοῦ φιλελευθερισμοῦ. Τέτοιες θέσεις κρίνει σκόπιμο νὰ παραθέσει ὁ Buel. Ἡ Θεοφάνεια τοῦ Σινᾶ χαρακτηριζόταν ἀπὸ τὸ Μανούση ἀπλὸ φυσικὸ (μετεωρολογικὸ) φαινόμενο. Ἡ διάβαση τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης ἀποδιδόταν σὲ συμπτωματικὴ προπαγάνδα. Ἡ περιτομὴ τοῦ ἰουδαϊκοῦ Λαοῦ δὲν ἔχει θεία προέλευση, ἀπλᾶ ἦταν ἔθιμο τῶν Αἰγυπτίων γιὰ λόγους ὑγείας καὶ κατέληξε σὲ θρησκευτικὴ τελετουργικὴ πράξη. Τὰ θαύματα τῆς Ἀγ. Γραφῆς ἦταν ἀπλᾶ φυσικὰ φαινόμενα. Ἡ περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς διδασκαλία εἶναι μεταγενέστερη παλαιοδιαθηκικὴ διδασκαλία. Ἡ καινοδιαθηκικὴ διήγηση γιὰ τὴ σάρκωση τοῦ Θεοῦ Λόγου ἔχει παράλληλα στὸν ἰνδουισμό καὶ σ' ἄλλες ἀνατολικὰς θρησκείες. Ἔτσι ὅμως –ὅπως παρατηρεῖ καὶ ὁ Buel– προσβαλλόταν τὸ βασικὸ δόγμα τῆς χριστιανικῆς πίστεως, θεωρούμενο εὕρημα τῆς ἰνδουιστικῆς μυθολογίας. Σὲ τέτοιες θέσεις δὲν ἦταν δυνατό οὔτε ἓνας προτεστάντης νὰ συμφωνήσει καὶ γι' αὐτὸ ἐκφράζει τὴν ἀντίθεσή του, βρίσκοντας ὅμως τὴν εὐκαιρίαν νὰ φανερώσει τὴ δυσαρέσκειά του ἀπέναντι στὸν ἑλληνικὸ κλῆρο, τὸ βασικότερο ἐμπόδιο στὴ μισσιοναριστικὴ του δράση:

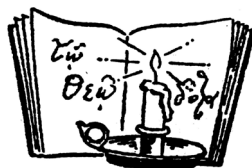
«Εἴτε ἔχουν εἴτε οὐκ ἔχουν τέτοια ζιζάνια ἀπὸ τὴν ἔδραν τοῦ Καθηγητῆ, εἶναι ὅπωςδήποτε ἀλήθεια ὅτι ἡ χώρα εἶναι γεμάτη ἀπὸ αὐτά. Καὶ οἱ Κληρικοὶ θὰ μάθουν γρήγορα ὅτι τὸ νὰ διώκουν τοὺς κήρυκες τοῦ Εὐαγγελίου (σημ. ἐννοεῖ τοὺς μισσιοναρίους) καὶ νὰ “λιθοβολοῦν τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτούς” (Ματθ. 23, 37) δὲν εἶναι ὁ τρόπος νὰ ξεριζώσουν τὰ ζιζάνια, οὔτε νὰ ἀποτρέψουν τὴ σπορὰ τους». Ὁ προτεστάντης πάστορας θέλει μ' αὐτὰ νὰ ὑποδείξει στὸν ἑλληνικὸ κλῆρον τὸν πραγματικὸ κίνδυνον, ποὺ κατ' αὐτὸν ἦταν ἡ «ἀ-θεΐα» τοῦ διαφωτισμοῦ καὶ ὅχι ἡ δική τους, θρησκευτικὴ ὁπωςδήποτε δράση.

Ὁ Buel, γνωρίζοντας καλὰ τὰ ἑλληνικὰ πράγματα, διαπιστώνει, ὅτι ὁ καθηγητὴς δὲν πρόκειται νὰ θιγεῖ, γιὰ τὸν ὑπεράσπιζαν ὁ τύπος τῆς ἀντιπολίτευσης, χαρακτηρίζοντας τοὺς ἀντιπάλους του ὡς ἐχθροὺς τῆς γνώσης καὶ παιδείας, καὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου. Εἶναι δὲ πράγματι ἐνδιαφέρον, ὅτι τὸ μὲν Ὑπουργεῖο Παιδείας ἐπέπληξε τοὺς φοιτητὲς ποὺ ὑποστήριξαν τὸ Μανούση προκαλώντας τὶς διαμαρτυρίες τους, ἡ δὲ Σύνοδος τοὺς φοιτητὲς τῆς Θεολογίας διότι, καταφεύγοντας στὸν «Αἰώνα», ἔδωσαν δημοσιότητα στὸ σκάνδαλον! Ἡ «τάξις» καὶ ἡ συχία ἦταν ἡ κοινὴ φροντίδα Κράτους καὶ Ἱερᾶς Συνόδου.

Ἡ καταγγελία (κατὰ τοῦ Μανούση) τακτοποιήθηκε πολὺ γρήγορα, «χωρὶς καθόλου νὰ κλονίσει τὴ θέση τοῦ Καθηγητῆ», παρατηρεῖ καὶ ὁ Κ. Δημαρᾶς. Παρὰ τὰ λεγόμενα γιὰ ὑποχώρηση τοῦ πνεύματος τοῦ διαφωτισμοῦ μὲ τὴν ἱδρυση τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, ἡ νέα αὐτὴ ἰδεολογία θὰ ἀρδεύει ἀκατάπαυστα τὴ διανόηση σὲ μεγάλη ἔκταση καὶ τὸ φυσικὸ της χῶρον, τὸ Πανεπιστήμιον. Ἡ πάλιν παραδόσεως καὶ νεωτεριστικοῦ πνεύματος θὰ γίνεται συνεχῶς ἐντονότερη. Ὁ πνευματικὸς διχασμὸς τοῦ ἔθνους θὰ αὐξάνει ὅλο καὶ περισσότερο. Οἱ δυτικοσπουδασμένοι καθηγητὲς θὰ φιλοτιμοῦνται νὰ ἀντιγράφουν –συχνὰ καὶ κυριολεκτικὰ– τοὺς Γερμανοὺς δασκάλους τους, μὲ ἐλάχιστες φωτεινὰς ἐξαιρέσεις. Τὸ σύνδρομον τῆς Εὐρώπης θὰ γίνεται ὅλο καὶ πιὸ ἀπειλητικόν. Ἡ εὐρωπαϊκὴ «σοφία», σ' ὅλο της τὸ φάσμα, ἔπρεπε

νὰ μετακενωθεῖ στὴν καθ' ἡμᾶς Ἀνατολή. Τὸ παραδοσιακὸ- καὶ μάλιστα ὅ,τι εἶχε σχέση μετὸ «Βυζάντιο» καὶ τὴν Ἐκκλησίαν- ἔπρεπε νὰ δώσει τὴ θέση του στὸ δυτικὸ «φῶς». Καὶ ἦταν αὐτός, πιστεύουμε, ὁ λόγος, ποὺ πέρα ἀπὸ κάθε ἐπιστημονικὴ δεοντολογία ὁ καθηγητὴς τῆς ἱστορίας αὐτοχριζόταν «Θεολόγος» καὶ ἐμφανίζονταν τιμητὴς τῆς παραδοσιακῆς πίστεως. Σημασία ὅμως ἔχει ὅτι εὗρισκε ὄχι λίγους ὁπαδούς καὶ ὑποστηρικτές, κάτι ποὺ δείχνει πόσο εἶχε ἤδη στὰ 1848 προχωρήσει ἡ ἀμβλυνση τῶν συνειδήσεων μέσα στὴν ἐλληνικὴ κοινωνία.

Ὁ προτεστάντης Buel κατενόησε τὴ σημασία τῶν Μανουσιακῶν καὶ ἐπεσήμανε τὴ δυναμική τους. Ἡ ἀναφορά του στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ἀθήνας δείχνει τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὸ νεότευκτο ἀνώτατο ἐκπαιδευτικὸ Ἰδρυμα τῆς χώρας, τὸ ὁποῖο στὸ πρόσωπο τοῦ Μανούση ἐρχόταν σὲ ἀντίθεση καὶ σύγκρουση μετὰ τὴν παράδοση τῆς πλατείας βάσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Εἶναι δὲ πολὺ σημαντικὴ ἡ παρατήρησή του, ὅτι ὁ κίνδυνος ἀπὸ τὴν καταλυτικὴ μανία τῶν ὁπαδῶν τοῦ διαφωτισμοῦ ἦταν πολὺ μεγαλύτερος ἀπὸ τὴ δική τους θρησκευτικὴ προπαγάνδα. Αὐτὸ ὅμως ποὺ δὲν μπορούσε νὰ κατανοήσῃ εἶναι ὅτι τέτοιες συγκρίσεις ὀρθόδοξα δὲν μπορεῖ νὰ ἔχουν ἰσχὺ, ἀφοῦ καὶ ὁ διαφωτισμὸς καὶ ἡ θεολογία τῶν Βαπτιστῶν καὶ ὅλων τῶν Μισσιοναρίων, δὲν ἦταν παρὰ δύο παράλληλες νοθεύσεις τῆς ἐλληνορθόδοξης παράδοσης.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΓΝΩΣΙΣ

Τοῦ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΧΡΟΝΗ

Όμοτίμου Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

I

Στὴν παρούσα μελέτη, ὡς καὶ ἐκ τοῦ τίτλου αὐτῆς ἐμφαίνεται, ἐξετάζω τὴν σχέση Φιλοσοφίας καὶ Γνώσεως. Εἶναι ὀρισμένως γνωστές οἱ προσπάθειες πού ἤδη ἀπὸ τὸν περασμένο αἰῶνα ἀνελήφθησαν πρὸς ἐξακρίβωση τῆς σχέσεως αὐτῶν. Τὴν ἐπανεξέτασή της ὥστόσο ἐπιβάλλει ἡ ἀνεύρεση γνωστικῶν ἔργων, σέ κοπτική μετάφραση, εἰς Nag Hammadi, τὸ ἀρχαῖον Χινοβόσκιον. Τὰ ἐν λόγῳ ἔργα ἀνευρέθησαν περὶ τὸ 1945, κατέστησαν ὅμως προσιτὰ στοὺς μελετητάς, τμηματικῶς ὅπωςδὴποτε, κατὰ τὰ ἔτη 1959-1961. Ὅφειλω νὰ δηλώσω ἐπὶ τοῦ προκειμένου τοῦτο: Ἐπειδὴ ἡ Γνώσις συνιστᾷ πολὺρριζο κίνημα μέ πλεῖστες ὅσες ἐκβλαστήσεις καὶ παραφυάδες, ὅσα ἀναφέρω ἀφοροῦν κυρίως στὴν καλουμένη φιλοσοφικὴ Γνώσι. Ὅρισμένως, δὲν ἀπολυτοποιῶ τὸν διαχωρισμὸ τῆς Γνώσεως εἰς φιλοσοφικὴ καὶ μυθολογικὴ, κρίνω ὥστόσο ὅτι αὐτὸς δὲν εἶναι αὐθαίρετος¹.

II

Τὴν σχέση Γνώσεως καὶ Φιλοσοφίας ἀνεζήτησαν πρῶτοι οἱ ἀρχαῖοι αἵρεσιολόγοι, οἱ ὅποιοι καὶ τὴν ἀπεδέχθησαν. Κατὰ τὴν γνώμην των, ἡ Γνώσις ἀποτελεῖ ἄκρως ἐπικίνδυνη αἵρεση, ἡ ὁποία ἀνέκυψε στὸν ἐνοφθαλμισμὸ τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος μέ διδάγματα ξένα πρὸς τὴν παράδοση τῆς ἐκκλησίας, δηλαδὴ διδάγματα τῆς φιλοσοφίας, τῆς ἀστρολογίας καὶ τῶν μυστηριακῶν θρησκειῶν, κυρίως ὅμως τῆς πρώτης. Ὁ ἐνοφθαλμισμὸς αὐτὸς ἔλαβε χώραν εἴτε κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ περιεχομένου τῆς χριστιανικῆς πίστεως εἴτε κατὰ τίς προσπάθειες ἐρμηνείας του εἴτε ἀμφοτέρως.

Ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους αἵρεσιολόγους ὁ Ἰππόλυτος ἐπέμεινε ἰδιαίτερως στὴν κατάδειξιν τοῦ γενετικοῦ δεσμοῦ Γνώσεως καὶ φιλοσοφίας. Ἄλλοι, ὅπως λ.χ. ὁ Εἰρηναῖος καὶ ὁ Τερτυλλιανός, τονίζουν μὲν τὸν δεσμὸ αὐτόν, δὲν χωροῦν ὅμως πρὸς τεκμηρίωσή του. Ὁ Ἰππόλυτος, ἀντιθέτως, ἀντιπαραβάλλει τίς διδασκαλίες τῶν κυριωτέρων γνωστικῶν πρὸς ἀπόψεις πού –ὅπως διατείνεται– ἐπρέσβευαν Ἑλληνες φιλόσοφοι. Ἐπιχειρεῖ συνεπῶς συγκριτικὴ ἐξέταση, τὰ πορίσματα τῆς ὁποίας ἐπικαλεῖται γιὰ νὰ δείξει ὅτι πράγματι οἱ γνωστικοὶ παρέλαβον τὸν πυρῆνα τῶν διδαγμάτων των «ἐκ τῆς Ἑλλήνων σοφίας καὶ ἐκ δογμάτων φιλοσοφουμένων»². Οἱ κυριώτεροι ἀπὸ τοὺς γνωστικούς σέ διδασκαλίες τῶν ὁποίων ἀναφέρεται ὁ Ἰππό-

1. Περὶ τῆς διακρίσεως τῆς Γνώσεως εἰς μυθολογικὴν καὶ φιλοσοφικὴν Γνώσιν βλ. Ν. Χρόνη, *Οἱ μετασχηματισμοὶ τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τῶν Ἑλληνιστικῶν μέχρι καὶ τῶν Πρωτοχριστιανικῶν χρόνων*, Ἀθήνα 1988, σσ. 225 κ.ἐξ.

2. Ἰππολύτου, *Κατὰ πασῶν αἱρέσεων ἔλεγχος*, I, 8., P. Wendland, σ. 3, 19.

λυτος είναι οι ακόλουθοι: Σίμων ο μάγος, Ουαλεντίνος, Βασιλείδης, Δοκηταί, Μονόϊμος, Νοητός, Αλκιβιάδης, Ναασσηνοί. Περάται, Σηθιανοί.

Δέν είναι δυνατόν νά παραθέσω τίς διδασκαλίες τῶν γνωστικῶν πού μνημονεύει ὁ Ἰππόλυτος γιά νά καταδείξει τήν οὐσιώδη σχέση Γνώσεως καί φιλοσοφίας. Θά παραθέσω τά συμπεράσματα, στά ὁποῖα μέ ὀδήγησε ἡ μελέτη των.

Ὁ γενετικός δεσμός Γνώσεως καί φιλοσοφίας δέν ἀποδεικνύεται μέ ὅσα ὁ Ἰππόλυτος ὑποστηρίζει. Ἐκεῖνο πού ἀπό αὐτά διαφαίνεται εἶναι ἡ σχέση γνωστικῶν διδαγμάτων καί φιλοσοφικῶν διδασκαλιῶν, ἡ σχέση ὅμως αὐτή δέν εἶναι ἐσωτερική, ἀλλά ἐξωτερική. Ἀξιόπρόσεκτο πάντως θεωρῶ τοῦτο· ὅτι δηλαδή ὁ Ἰππόλυτος δηλώνει ὅτι ὁ ἴδιος ἀνεῦρε τόν γενετικό δεσμό Γνώσεως καί φιλοσοφίας. Οὔτε μία φορά ἀναφέρει ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ γνωστικοί ἀνεγνώριζαν τήν σχέση των πρὸς αὐτήν.

Ὁ Ἰππόλυτος λοιπόν, παρά τίς προσπάθειές του, δέν κατορθώνει νά δείξει ὅτι πράγματι ἡ φιλοσοφία ὑπῆρξε ὁ χώρος γενέσεως τῆς Γνώσεως. Εἶναι ὅμως πιθανόν ἡ κατάδειξη τοῦ γενετικοῦ δεσμοῦ Γνώσεως καί φιλοσοφίας νά μήν ἀποτελοῦσε τό κύριο μέλημα τοῦ ἀρχαίου αἵρεσιολόγου. Ἡ συγκρότηση τῆς ἐπιχειρηματολογίας του καί ἡ ἐν γένει μεθόδευση τῆς πολεμικῆς πού ἀσκεῖ ἐναντίον τῆς Γνώσεως, καθὼς καί ἐναντίον τῆς φιλοσοφίας, φανερῶνουν ὅτι τό διαφέρον του ἐστιάζεται στήν ἀποσύνδεση τοῦ χριστιανικοῦ λόγου ἀπὸ τόν τρόπον κατὰ τόν ὁποῖον αὐτός γίνεται κατανοητός καί διαδίδεται. Σύμφωνα δηλαδή μέ τόν Ἰππόλυτο, μεταξύ αὐτῶν οὐδεμία διαλεκτική σχέση ὑφίσταται. Ὁ χριστιανικός λόγος προσδιορίζει μόνος του τόν τρόπο κατανοήσεώς του, γεγονός πού συνεπάγεται τήν ἀμεταβλητότητά του, τοῦτ' ἔστι τήν αὐθεντικότητα καί τήν καθαρότητά του. Τό ἀντίθετο φαίνεται νά ἐπρέσβευαν οἱ γνωστικοί. Φρονοῦσαν δηλαδή αὐτοί ὅτι ὁ χριστιανικός λόγος, ὅπως καί ὁ θρησκευτικός λόγος ἐν γένει, διατελεῖ σέ λεπτή διαλεκτική σχέση πρὸς τόν τρόπο κατὰ τόν ὁποῖον γίνεται κατανοητός καί διαδίδεται. Δέν θεωροῦσαν ὅμως τήν σχέση αὐτή ἐσωτερική, ἀλλά ἐπιγεννημα τῶν ἐκάστοτε καταστάσεων, μέσα στίς ὁποῖες ἐκεῖνος κηρύσσεται. Ἐμφορούμενοι οἱ γνωστικοί ἀπὸ μία τέτοια ἀντίληψη, προσέφυγαν στή φιλοσοφία. Εἶναι πολύ πιθανό νά ἐπηρεάσθησαν ἀπὸ τήν ἑλληνική φιλοσοφική παράδοση πού κυριαρχοῦσε κατὰ τήν ἐποχή δράσεώς των. Ὡστόσο, ἡ στάση των ἀπέναντι τῆς φιλοσοφίας δέν ἐπιβεβαιώνει τόν ἰσχυρισμό τοῦ Harnack, ὅτι δηλαδή ἡ Γνῶσις ἀποτελεῖ ὀξύν ἐξελληνισμόν τοῦ Χριστιανισμοῦ³. Τοῦτο, ὅπως θά δοῦμε στή συνέχεια προκύπτει καί ἀπὸ τήν μελέτη τῶν γνωστικῶν ἔργων, πού ὅπως ἐσημείωσα, ἀνευρέθησαν εἰς Nag Hammadi.

Ἡ παρουσία τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἰδιαίτερος ἔντονος στά ακόλουθα ἔργα τοῦ Nag Hammadi: Βροντή, *Νοῦς ὁ Τέλειος - Τό χωρίς τίτλο ἔργο (Περὶ κόσμον γενέσεως) - Ἡ αἴσθησις, Ἡ διάνοια. Τό νόημα τῆς μεγάλης δυνάμεως - Ἡ ἐξήγησις περὶ τῆς ψυχῆς - Τό κατὰ Φίλιππον εὐαγγέλιον - Ὁ λόγος περὶ τῆς ἀναστάσεως (Ἐπιστολή πρὸς Ρηγῖνον) - Τό εὐαγγέλιον τῆς ἀληθείας - Ἡ διδαχὴ τοῦ Σιλουανοῦ*.

Ἀνασκοποῦντες τήν στάση πού ἐτήρησαν ἀπέναντι τῆς φιλοσοφίας οἱ γνωστικοί συγγραφεῖς τῶν ὡς ἄνω ἔργων παρατηροῦμεν τά ἑξῆς: Ἄλλοι ἀπὸ τούς ἐν λόγῳ συγγραφεῖς ἐνσωματώνουν στήν διδασκαλία των φιλοσοφικές θεωρίες, ἄλλοι χρησιμοποιοῦν φιλοσοφι-

3. A.v. Harnack, *Lehrbuch der Dogmengeschichte*, I, Tübingen 1909⁴, Darmstadt 1983, p. 250.

κά διδάγματα ὡς ἐργαλεῖα γιὰ τὴν ἀρτιώτερη ἐπιτέλεση τοῦ ἔργου των, ἄλλοι δὲ ἐνεργοῦν ἀμφοτέρως. Ὁ συγγραφέας, λ.χ., τοῦ *Κατὰ Φίλιππον εὐαγγελίου* χρησιμοποιεῖ ὡς μέθοδο μελέτης τὸν ἔλεγχο τῆς ὀρθότητος τῶν ὀνομάτων, ὅπως εἰσηγήθη αὐτόν ὁ Πλάτων, συγχρόνως δὲ υἰοθετεῖ τίς ἀπόψεις τοῦ Ἑλληνος φιλοσόφου γιὰ τὴν γλῶσσα. Ἀντιθέτως, ὁ συγγραφέας τοῦ ἔργου *Βροντή, Νοῦς ὁ τέλειος* προσφεύγει στὴν περὶ ἐνότητος τῶν ἀντιθέτων θεωρία τοῦ Ἡρακλείτου ἀπλῶς καὶ μόνο γιὰ νὰ κυρώσει τὸ γνωστικὸν του κήρυγμα. Χρησιμοποιεῖ δηλαδὴ τὴν ἐν λόγῳ διδασκαλία τοῦ Ἐφεσίου φιλοσόφου γιὰ νὰ ἐμπεδώσει τίς θεολογικὲς καὶ σωτηριολογικὲς του διδασχάς, ἐπαναπροσδιορίζει ὁμως τὸ σημεῖο ἀναφορᾶς αὐτῆς.

Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ θέμα πού ἐξετάζω ἐνέχει Ὁ λόγος περὶ τῆς ἀναστάσεως. Ὁ συγγραφεὺς του ἔχει ἀναμφιβόλως δεχθεῖ τὴν ἐπίδραση τῆς φιλοσοφίας. Κατηγορεῖ μὲν τοὺς φιλοσόφους γιὰ τὴν προσήλωσή των στὴν πειθὴ καὶ τὴν περιφρόνηση τῆς πίστεως, υἰοθετεῖ ὁμως διδασκαλίες τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν Στωικῶν, κυρίους αὐτές πού ἀναφέρονται στὴν ἀγαθότητα τοῦ θεοῦ καὶ τὸν νοῦν. Ἐπὶ τούτοις, τὸ ἔργο αὐτὸ δείχνει διάφανα τὴν αἰτία πού στοιχειοθετεῖ τὴν θεμελιακὴ διαφορὰ Γνώσεως καὶ φιλοσοφίας. Στὴν p. 46, 8 διαβάζομε: «*Μεταξὺ τῶν φιλοσόφων αὐτοῦ ἐδῶ τοῦ κόσμου ὑπάρχει καὶ κάποιος πού πιστεύει. Αὐτὸς θὰ ἀναστηθεῖ*». Ὁ ἐν λόγῳ στίχος καθιστᾷ ἐμφανῆ τὴν οὐσιαστικὴ διαφορὰ Γνώσεως καὶ φιλοσοφίας. Ἡ Γνώσις συγκαταλέγει στοὺς πιστοὺς τῆς καὶ φιλοσόφους, ἡ σωτηρία ὁμως πού ὑπόσχεται παρέχεται μὲ τὴν ἀποδοχὴ τῆς διδασκαλίας τῆς. Ὁ φιλόσοφος θὰ ἀναστηθεῖ, ἐπειδὴ ἐπίστευσε, ἔφθασε δὲ στὴν πίστη παραιτηθεὶς ἀπὸ τὴν πειθὴ, τὴν λογικὴ δηλαδὴ ἐπιχειρηματολογία. Ποῖος εἶναι ὁ φιλόσοφος αὐτὸς δὲν γνωρίζομε. Ἡ ἄποψη ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν Πλωτῖνο, προβάλλει δελεαστικὴ, δὲν ἀποδεικνύεται ὁμως. ἴσως ὁ γνωστικὸς συγγραφεὺς νὰ μὴν ἔχει κατὰ νοῦν κάποιο συγκεκριμένον φιλόσοφο, ἀλλὰ, μέσῳ τοῦ μνημονευθέντος στίχου, νὰ ἀπευθύνει ἐκκλήση πρὸς τοὺς φιλοσόφους ὅπως δεχθοῦν τὸ μήνυμα τῆς Γνώσεως. Ἐπὶ τούτοις, ἰδιαίτερον διαφέρον παρουσιάζει τὸ ἔργο *Διδαχὴ τοῦ Σιλουανοῦ*. Τὸ ἔργο αὐτό, συγκεκριμένον φιλοσοφικῶν καὶ χριστιανικῶν διδασκαλιῶν, ἀντανακλᾷ τὴν φιλοσοφικὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ πρώιμου Ἀλεξανδρινοῦ Χριστιανισμοῦ. Δὲν ἐγράφη μὲν ἀπὸ γνωστικόν, ἡ ἀνεύρεσή του ὁμως σὲ μοναστήρι γνωστικῶν βεβαιώνει τουλάχιστον τὴν ἀνάγνωσή του ἀπὸ αὐτοὺς.

Ἀνεξαρτήτως πάντως τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὅποιον οἱ γνωστικοὶ συγγραφεῖς τῶν ἔργων πού ἐμνημόνευσαν χρησιμοποιοῦν φιλοσοφικὲς διδασκαλίες, εἶναι ἐμφανὲς ἡ προσπάθειά των νὰ διαρθρώσουν μὲ αὐτές τὸ κήρυγμά των. Ἡ συμπεριφορὰ των αὐτὴ βεβαιώνει τὴν σχέση των πρὸς τὴν φιλοσοφία, δὲν πρέπει ὁμως νὰ ὀδηγεῖ σὲ συμπεράσματα μὲ καθολικεύοντα χαρακτῆρα. Γιὰ νὰ φανεῖ ἄλλωστε ἐναργῶς ἡ σχέση Γνώσεως καὶ φιλοσοφίας, θὰ πρέπει νὰ ἐξετασθεῖ καὶ ἡ στάση τῶν Γνωστικῶν ἀπέναντι τῆς ἀριθμολογίας καὶ τῆς ἀστρολογίας, μαθήσεων πού ἐκαλλιεργοῦντο ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους, παρὰ τὸ πρᾶγμα ὅτι δὲν ἐντάσσονταν στὴν παραδοσιακὴ θεματικὴ τῆς φιλοσοφίας. Μὲ τὴν βοήθεια πάντως τῶν μαθήσεων αὐτῶν γνωστικοὶ καὶ φιλόσοφοι ἐπιζητοῦσαν νὰ ἀπαντήσουν σὲ ἐρωτήματα πού συναντοῦσαν στὴν προσπάθειά των νὰ μελετήσουν τὴν γένεση τοῦ παντός καὶ νὰ γνωρίσουν τὸν τρόπο λειτουργίας του.

Οἱ γνωστικοὶ λοιπὸν δὲν ἔμειναν ἀδιάφοροι ἀπέναντι τῆς ἀριθμολογίας καὶ τῆς ἀστρολογίας. Μὲ διδάγματα αὐτῶν συντάξαν κύρια ἄρθρα τοῦ γνωστικοῦ πιστεύω. Οἱ γνωστικοὶ

μελέτησαν τήν λειτουργία τῶν ἀριθμῶν καί ἐξήτασαν τήν ἐπιπλοκή τῶν ἀστέρων. Μέ τά πορίσματα πού συνήγαγαν ἐμπέδωσαν τό κήρυγμά των καί πρόβαλαν ἐναργέστερα τόν σωτηριολογικό χαρακτήρα τῆς Γνώσεως. Κατόρθωσαν συνεπῶς νά δείξουν ὅτι τό γνωστικό κήρυγμα ἀνταποκρίνεται σέ καταστάσεις πού ἀποτελοῦν ἐπιγέννημα τοῦ τρόπου λειτουργίας τοῦ παντός.

Τόσο λοιπόν οἱ πληροφορίες τῶν ἀρχαίων αἵρεσιολόγων ὅσο καί ἡ μελέτη αὐτῶν τούτων τῶν γνωστικῶν ἔργων πού εὐρέθησαν εἰς Nag Hammadi μᾶς ὁδηγοῦν ἀβιάστως στό συμπέρασμα ὅτι τό γνωστικόν κήρυγμα, ἀνεξαρτήτως ἀπό τό περιεχόμενό του καί τό μήνυμα που μεταδίδει, διαρθρώνεται μέ ὄρους καί ἐννοιες τῆς φιλοσοφίας.

Τό ὡς ἄνω συμπέρασμα δημιουργεῖ πολλά ἐρωτήματα. Ἀπό αὐτά θά ἀναφερθῶ σ' ἐκεῖνο πού ἐρωτᾷ γιά τούς λόγους, γιά τούς ὁποίους οἱ γνωστικοί διδάσκαλοι διήρθρωσαν τίς διδασκαλίες των μέ διδάγματα τῆς φιλοσοφίας. Ἴσως κάποιος παρατηρήσει ὅτι ἡ ἐποχή ἐμφανίσεως τῆς Γνώσεως καί διαμορφώσεως τοῦ Γνωστικισμοῦ εἶναι ἐποχή συγκρητισμοῦ καί συνεπῶς ἡ παρουσία φιλοσοφικῶν διδαγμάτων σέ γνωστικές διδασκαλίες εἶναι ἐπακόλουθο τοῦ συντελουμένου τότε συγκερασμοῦ ἰδεῶν καί πεποιθήσεων, καί συνεπῶς δέν ἀποτελεῖ σκόπιμη ἐνέργεια. Πιθανόν μάλιστα νά προχωρήσει περαιτέρω καί νά ὑποστηρίξει ὅτι οἱ γνωστικοί ἐδέχθησαν τήν ἐπίδραση τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς των καί ὄχι τήν ἐπίδραση τῆς φιλοσοφίας, ἀδιάφορον ἂν ἡ τελευταία αὐτή ἀποτελοῦσε στοιχειακό ὄρο ἐκείνου.

Μιά τέτοια ἄποψη εἶναι εὐλογοφανής· ὄχι εὐλογη. Ὅποιος τήν ὑποστηρίζει παραθεωρεῖ τά γνωστικά ἔργα, παραλλήλως ὁμως παρερμηνεύει τόν συγκρητισμό. Ἄλλωστε σέ ἀρκετά ἀπό τά κείμενα τοῦ Nag Hammadi ἀπαντοῦν φιλοσοφικές ἀπόψεις πού ἔνεκα τοῦ σημείου ἀναφορᾶς των, δέν θά πρέπει νά ἦσαν εὐρέως γνωστές, ἄρα οἰκεῖες καί σέ ὅσους ἀγνοοῦσαν στίς λεπτομέρειές των τίς διδασκαλίες τῶν φιλοσόφων πού τίς εἶχαν ὑποτυπώσει. Μέ σοβαρά ἄλλωστε ἐπιχειρήματα ὁ A. Böhlig κατέδειξε ὅτι οἱ περισσότεροι ἀπό τούς συγγραφεῖς τῶν ἔργων πού εὐρέθησαν εἰς Nag Hammadi ἦσαν κάτοχοι ἐλληνικῆς παιδείας⁴. Δέν πρέπει ἀκόμη νά παραθεωρεῖται τοῦτο, ὅτι δηλαδή σέ χειρόγραφο πού εὐρέθη εἰς Nag Hammadi περιέχεται ἀπόσπασμα ἀπό τήν *Πολιτεία* τοῦ Πλάτωνος⁵. Τό χειρόγραφο αὐτό δέν ἔχει ἀσφαλῶς σχέση μέ τούς συγγραφεῖς τῶν ἐν λόγῳ ἔργων, ἀλλά μέ ἐκείνους πού τά μελετοῦσαν, δηλονότι μέ τά μέλη μιᾶς ὁπωσδήποτε ἀκμάζουσας μοναστικῆς κοινότητος γνωστικῶν. Φανερώνει λοιπόν τό διαφέρον αὐτῶν γιά τήν φιλοσοφία καί μαρτυρεῖ τήν ἐπιθυμία των νά τήν γνωρίσουν μέσα ἀπό τά ἔργα τῶν ἐκπροσώπων της, ἔστω καί σέ μετάφραση.

Ὅρισμένως οἱ γνωστικοί ἐπίστευσαν στήν ὑπεροχή τῆς ἰδικ[ῆς] των σοφίας, ἀνεξήτησαν δέ τόν προσφορώτερο καί ἀποτελεσματικώτερο τρόπο διαδόσεώς της. Στήν προσπάθειά των νά διαδώσουν τό κήρυγμά των, ἀντιμετώπισαν τό πρόβλημα τῆς κατανοήσεώς του ἀπό

4. A. Böhlig, «Die griechische Schule und die Bibliothek von Nag Hammadi», A. Böhlig und Fr. Wisse, *Zum Hellenismus in den Schriften von Nag Hammadi*, Wiesbaden 1975, σσ. 9 κ.εξ.

5. Ὁ Κόπτης μεταφραστής ἔχει μεταφράσει στά Κοπτικά τίς σελίδες 588b-589b τῆς *Πολιτείας* τοῦ Πλάτωνος. Ἡ μετάφραση ἐμπεριέχεται στίς σελίδες 48,16 - 51, 23 τοῦ κώδικος VI. Βλ. M. Krause und P. Labib, *Gnostische und hermetische Schriften aus Codex II und Codex VI.*, Glückstadt 1971,

σσ. 166-169.

εκείνους πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπευθύνονταν, παρά τὸ πρᾶγμα ὅτι θεωροῦσαν αὐτοὺς κεκλημένους. Ὁ τρόπος κατὰ τὸν ὁποῖον πολλοὶ ἀπὸ τοὺς γνωστικούς διδασκάλους ἔχουν συγκροτήσει τίς διδασκαλίες των φανερῶναι τὴν βαθειά των πεποίθησι ὅτι τὸ μήνυμα τῆς Γνώσεως θὰ κατανοηθεῖ καὶ θὰ ἐρμηνευθεῖ ὡς ἡ ἀπὸ παλαιὰ προσδοκωμένη ἀγγελία, μόνο ἐάν διατυπωθεῖ μὲ ὅρους οἰκείους στὸν σύγχρονό τους ἄνθρωπο· ἐάν, μὲ ἄλλα λόγια, μεταγραφεῖ στὸ ἐννοιολογικὸ ἀλφάβητο τῆς φιλοσοφίας.

Ὅθεν οἱ γνωστικοὶ υἰοθετοῦν ὅρους καὶ ἔννοιες τῆς φιλοσοφίας γιὰ νὰ ὑποτυπώσουν τὸ κήρυγμά των. Πρωτίστως λοιπὸν ἐπηρεάσθησαν ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα, δευτερευόντως δὲ ἀπὸ τὰ διδάγματα τῶν φιλοσόφων. Ὅπως ἔχει ἐπισημάνει, ἀνάμεσα σὲ ἄλλους, καὶ ὁ Schaefer⁶, ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα διαθέτει ἓνα θησαυρὸ ἀπὸ ὅρους καὶ ἔννοιες πού εὐρίσκονται σὲ ἐσωτερικὴ συνάφεια μεταξύ των, συνοψίζουν τίς κοσμοαντιλήψεις τοῦ Ἑλλήνα, φανερῶνουν δὲ καὶ ἀναλυόμενοι δικαιῶνουν τὸν τρόπο διαγωγῆς του. Ἀπὸ τὸν θησαυρὸ αὐτὸν ἄντλησαν καὶ οἱ μεγάλοι γνωστικοὶ διδάσκαλοι. Ἐπειδὴ ὁμως στόχος των ἦταν ἡ κατίσχυση τοῦ κήρυγματός των, μετεσχημάτισαν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τίς ἔννοιες πού υἰοθέτησαν. Ἐκαμαν μάλιστα καὶ κάτι ἀκόμη· ὑποστασιοποίησαν πολλές ἀπὸ αὐτές, μὲ πρώτη τὴν ἴδια τὴν λέξη *ἐννοια*. Τὸ γνωστικὸ, λοιπὸν, πάνθεον πληροῦται ἀπὸ φιλοσοφικὲς ἔννοιες, οἱ ὁποῖες ἀπὸ μέσο καταλήψεως τῶν πραγμάτων καθίστανται δυνάμεις καθοριστικὲς τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου.

Οἱ γνωστικοὶ λοιπὸν παραλαμβάνουν ἔννοιες τῆς φιλοσοφίας, ἐπαναπροσδιορίζουν ὁμως τὸ νόημα καὶ τὸ περιεχόμενό των. Μετασχηματίζουν λοιπὸν τίς φιλοσοφικὲς ἔννοιες πού υἰοθετοῦν, ἔχοντες ὡς γνώμονα τὴν στοχοθεσίαν τῆς Γνώσεως. Οἱ μετασχηματισμοὶ πού ἐπιφέρουν σὲ φιλοσοφικὲς ἔννοιες κορυφώνονται σ' αὐτὴν τοῦ φιλοσόφου.

Σύμφωνα μὲ τὸ *Κατὰ Θωμᾶν εὐαγγέλιο*, ὅταν ὁ Ἰησοῦς ἐρώτησε τοὺς μαθητὲς του μέ ποῖον τὸν παρομοιάζουν, ὁ Ματθαῖος ἀπήντησε: *Εἶσαι φιλόσοφος, ἄνδρας συνετός*⁷. Ἡ ἀπάντησι τοῦ Ματθαίου μᾶς γνωρίζει τὸν οὐσιώδη μετασχηματισμὸ πού ἐπέφερε ὁ γνωστικισμὸς στὸ περιεχόμενο τοῦ ὀνόματος φιλόσοφος, μᾶς ἐπιτρέπει δὲ νὰ συμπεράνομε καὶ γιὰ τὴν μεταλλαγὴ πού θὰ εἶχε ἐπιφέρει στὴν ἐννοια τῆς φιλοσοφίας. Φιλόσοφος ἀποκαλεῖται ὁ γνωστικὸς διδάσκαλος, αὐτὸς δηλαδὴ πού κατέχει τὴν γνώσιν τῶν θείων μυστηρίων, ἡ ὁποία καὶ ταυτίζεται πλέον πρὸς τὴν φιλοσοφίαν. Ὁ γνωστικὸς φιλόσοφος κέκτηται μίαν κυρίως ἀρετὴν, αὐτὴν τῆς συνέσεως. Ἡ σύνεσις εἶναι καρπὸς τῆς κατὰ γνῶσιν μορφώσεως τοῦ γνωστικοῦ⁸.

III

Ὁ τύπος τοῦ φιλοσόφου πού ἡ Γνῶσις διεμόρφωσε, ἀλλὰ καὶ οἱ μετασχηματισμοὶ πού

6. H.H. Schaefer, *Der Mensch in Orient und Okzident. Grundzüge einer eurasiatischen Geschichte*, München 1960, σ. 113.

7. Λόγιον 13, Tat. 83, 1. Βλ. *Evangelium nach Thomas*. A. Guillaumant κ.ἄ., σ. 9.

8. Περί τοῦ γνωστικοῦ φιλοσόφου βλ. N. Chronis, «The Gnostic Philosopher», εἰς *Philosophy in Hellenistic Alexandria, Proceedings of the Conference held at the Bibliotheca Alexandrina*, ed.

E. Moutsopoulos, Athens 2006, σσ. 129 κ.ἑξ.

ἐπέφερε σέ φιλοσοφικές ἔννοιες δέν ἐλειτούργησαν ὑπέρ τῆς φιλοσοφίας. Οὔτε τήν ἀμφισβήτησή της περιόρισαν οὔτε ἐνίσχυσαν τήν πίστη στήν ἀναγκαιότητά της. Τίς ἀρνητικές αὐτές ἐπιπτώσεις κατανοοῦμε πληρέστερα, παρακολουθοῦντες τήν ἐπίθεση πού ἄσκησε ὁ Πλωτῖνος ἐναντίον τῶν Γνωστικῶν.

Ὅρισμένως, ὁ Πλωτῖνος δέν στρέφεται ἐναντίον τῆς Γνώσεως ἐν γένει. Ἐπιτίθεται ἐναντίον τῶν «*γνωστικῶν φίλων*»⁹. Ἡ ἐπίθεσή του αὐτή ἐντάσσεται στίς προσπάθειές του ὅπως σταματήσει τίς παντοειδεῖς ἀποκλίσεις πού εἶχαν ἀρχίσει νά παρατηροῦνται στόν χῶρο τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, ἀμέσως σχεδόν μετά ἀπό τόν θάνατο τοῦ ἰδρυτοῦ της καί πού ἀπό τόν πρῶτον αἰῶνα π.Χ. καί ἐξῆς προσλαμβάνουν τήν μορφή φιλοσοφικῆς κατεύθυνσης. Οἱ ἀποκλίσεις αὐτές τόσο οὐσιαστικώτερες γίνονταν ὅσο ἰσχυρότερες ἀπέβαιναν οἱ ἀνατολίζουσες τάσεις πού τίς προκαλοῦσαν. Ὁ Πλωτῖνος εἶδε στόν συγκερασμό τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας μέ ἀνατολίζουσες δοξασίες ὅχι μόνο τήν παραποίηση τῶν στοιχειακῶν ὅρων αὐτῆς, ἀλλά καί τήν ἀλλοίωση τῶν γνωριστικῶν σημείων τῆς φιλοσοφίας γενικῶς. Ὅτι πράγματι ὁ Πλωτῖνος προέβη σ' αὐτήν τήν διαπίστωση ἀποδεικνύεται καί ἀπό τήν στάση του ἀπέναντι τῶν «*γνωστικῶν φίλων*», μαθητῶν του δηλαδή, οἱ ὅποιοι, προτοῦ μαθητεύσουν πλησίον του, εἶχαν ἀσπασθεῖ γνωστικές ἀπόψεις γιά τόν κόσμον, τόν θεό καί τόν ἄνθρωπον. Τίς ἀπόψεις αὐτές συνέχιζαν νά τίς πρεσβεύουν καί ἐνῶ ἦσαν μαθητές του καί παρέμεναν στήν σχολή του. Δέν περιορίζοντο ὅμως στήν ἀποδοχή καί προβολή τῶν ἐν λόγῳ ἀπόψεων. Προχωροῦσαν περαιτέρω καί ὑπεστήριζαν ὅτι αὐτές ἀποτελοῦν ἐπιγέννημα συναφῶν πλατωνικῶν διδασκαλιῶν. Ἐρμήνευαν συνεπῶς καίρια διδάγματα τοῦ Πλάτωνος ὡς προδρομικά σημεῖα γνωστικῶν διδασκαλιῶν, τοιοῦτοτρόπως δέ ἀνεύρισκαν γενετικό δεσμό μεταξύ τῆς φιλοσοφίας ἐκείνου καί τῆς Γνώσεως.

Ὁ Πλωτῖνος ἀπορρίπτει μέ ὀργή τήν γνωστική ἐρμηνεία τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας. Τά ἐπιχειρήματα πού προσάγει θεμελιώνονται στήν ἀκόλουθη θέση: Ἡ φιλοσοφία θά χάσει τό δικαίωμα ὑπάρξεως, ὅταν οἱ φιλόσοφοι μετατοπίσουν στό συστηματικό πεδίο τίς ὁμοιότητες πού ὑφίστανται στό ἐπίπεδο τοῦ προβλήματος μεταξύ αὐτῆς (τῆς φιλοσοφίας) καί τῶν μυστηριακοθηρησκευτικῶν διδασκαλιῶν.

Ἡ οἰκονομία τῆς παρουσίας μελέτης δέν μοῦ ἐπιτρέπει νά προχωρήσω στήν πολεμική τοῦ Πλωτίνου ἐναντίον τῶν γνωστικῶν. Θεωρῶ ὅμως ἀπαραίτητο νά δώσω μιά ἀπάντηση σ' ἐκείνους τούς μελετητές, οἱ ὅποιοι συνδέουν τόν ἰδρυτή τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ μέ τήν Γνώσιν, ἐπικαλοῦνται δέ τίς διδασκαλίες του γιά τήν *τόλμα*, τό *κακόν* καί τήν *ἔλην*. Οἱ ἐν λόγῳ διδασκαλίες δημιουργοῦν πράγματι τήν ἐντύπωση συνάφειας Πλωτίνου καί Γνώσεως, ἡ ἐντύπωση ὅμως αὐτή διασκεδάζεται εὐθύς ὡς αὐτές ἐξετασθοῦν στό βαθύτερο νόημά των¹⁰. Στόν Πλωτῖνο ἡ *τόλμα* συνάπτεται πρός τήν ἐπιθυμία γιά χωριστή ὑπαρξή, μέ ἄλλα λόγια τήν ἐπιθυμία τοῦ εἶναι. Συνιστᾷ ἀπαρχή χωρισμοῦ, συνάμα ὅμως καί ἀπαρχή ἐσωτερικῆς ἐνώσεως. Συνδέεται συνεπῶς νοηματικῶς πρός τήν πυθαγόρεια δυάδα, ἀρχή τῆς πολλότητος καί τῶν ἀριθμῶν. Στούς γνωστικούς ἡ *τόλμα* συνάπτεται πρός τήν παρεκτροπή, δείχνει δέ τήν προσπάθεια ὑπερβάσεως τοῦ ὁρίου.

9. Ἐvv. II 9 [33], 10, 4.

10. VI [9], 5,2. VI [10] 1, 4, III 7 [45], 11.

Ἐπὶ τούτοις, οἱ γνωστικοὶ θεωροῦν τὴν ὕλην ὡς κατὰ πάντα ἀσυναφὴ καὶ ἀδιαπέραστη ἀπὸ τό ἀγαθό, τὴν ἀποκαλοῦν μητέρα τῶν συμφορῶν, ἀγνωσία καὶ σκότος. Τὴν συνάπτουν πρὸς τὸν κόσμον, τὸν ὁποῖον καὶ ἀποσυνδέουν ἀπὸ τὸν θεὸ καὶ τὴν πρόνοια¹¹. Γιά τὸν Πλωτῖνο τέτοιες ἀπόψεις εἶναι ἐπιγέννημα ἀλογίας. Δέν ἀρνοῦμαι ὅτι ἔνια διδάγματα τοῦ Πλωτίνου γιὰ τὸ κακὸν καὶ τὴν ὕλην παρέχουν τὴν ἐντύπωση φιλογνωστικῆς τοποθέτησης, ἐάν ὅμως ἐρμηνευθοῦν μέ γνώμονα διασαφητικὲς ἀναλύσεις πού ὁ ἴδιος δίδει μιά τέτοια ἐντύπωση διασκεδάζεται.

Ὅθεν μέ τὴν πολεμικὴ τοῦ ὁ Πλωτῖνος ἐναντίον τῶν Γνωστικῶν ἀπεδοκίμαζε δημοσίως προσπάθειες ἐρμηνείας τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, κατὰ τρόπον πού πιθανόν νά τὴν ἐπικαιροποιῶσε, ὡποσδήποτε ὅμως ἀλλοίωνε τὰ γνωριστικά της σημεῖα. Οἱ γνωστικὲς ἀποκλίσεις πού παρετηρήθησαν στὴν σχολή τοῦ ἔδωσαν τὴν εὐκαιρία νά τονίσει ἀκόμη περισσότερο τὴν ἐντονὴ ἀντίθεσή του πρὸς κοσμοαντιλήψεις ξένες πρὸς αὐτές πού εἶχε διαμορφώσει ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφικὴ παράδοση.

IV

Ἡ πολεμικὴ τοῦ Πλωτίνου ἐναντίον τῶν Γνωστικῶν ἐνίσχυε τοὺς φίλους τῆς φιλοσοφίας του. Ἄλλωστε ἡ Γνώσις καὶ οἱ Γνωστικοὶ ἐδέχοντο τὰ ἰσχυρὰ πλήγματα τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων καὶ ἀντιαιρετικῶν διανοητῶν. Οἱ Γνωστικοὶ ἡττήθησαν, τὸ μήνυμα ὡστόσο τῆς Γνώσεως, μήνυμα γραμμένο στό ἀλφάβητο τῆς φιλοσοφίας, δέν ἔπαυσε νά ἀκούγεται. Ἡ Γνώσις δέν κατέστη, ὅπως θέλει νά ὑποστηρίζει ὁ Quispel, παγκόσμιος θρησκεία¹². Ὑπηρετεῖ ὡστόσο τὸν ἄνθρωπο, ἀφοῦ τὴν σωτηρία τοῦ ἱεουργεῖ. Τὸ ἐρώτημα στό ὁποῖον ἐπιζητεῖ νά δώσει ἀπάντηση τὴν συνδέει καὶ μέ τὴν φιλοσοφία καὶ φυσικά καὶ μέ τὸν ἄνθρωπο. Πρόκειται γιὰ τὸ ἐρώτημα: *Τίνες ἦμεν, τί γεγόναμεν· ποῦ ἦμεν, ποῦ ἐνεβλήθημεν· ποῦ σπεύδομεν πόθεν λυτρούμεθα· τί γέννησις, τί ἀναγέννησις*¹³. Ἡ ἀπάντηση στό ἐρώτημα αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν γνώση, ἡ ὁποία ἀπελευθερώνει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τοὺς «κοσμοκράτορες τοῦ σκότους». Ἡ Γνώσις προστατεύει τὸν ἄνθρωπο καὶ ἀποτρέπει τὴν ὑποταγὴν τοῦ στὶς «*ἀρχές καὶ τίς ἐξουσίες τοῦ αἵωνος τούτου*»¹⁴. Ἡ φιλοσοφία ὡστόσο παραμένει πνευματικὴ δύναμις, διακρινόμενη οὐσιωδῶς τῆς Γνώσεως. Εἶναι φῶς, τὸ ὁποῖον αὐτὸ ἐαυτὸ τρέφει καὶ δείχνει στὸν ἄνθρωπο πῶς νά ἀνευρίσκει καὶ νά διανοίγει νέους δρόμους.

11. Κατὰ *Ἰωάννην Απόκρυφον*, cod. II, p. 44, 28, p. 18, 5-6, p. 21, 7-8. Ἐκδ. M. Krause καὶ P. Labib, σσ. 150, 157, 166.

12. G. Quispel, *Gnosis als Weltreligion*, Zürich 1972².

13. Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, *Θεοδότου Ἐπιτομαί*, 78, 1-2, ἐκδ. O. Stählin, σ. 131, 15-19

14. Τὰ ἐντὸς εἰσαγωγικῶν ὀνόματα ἀπαντοῦν στό γνωστικὸ δοκίμιο Περὶ τῆς ὑποστάσεως τῶν ἐξουσιῶν. Ὁ γνωστικὸς συγγραφεὺς παρέλαβε αὐτὰ ἀπὸ τὴν Πρὸς Ἐφεσίους Ἐπιστολὴν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (6, 12 κ.ἐξ.). Μετάφραση τοῦ κοπτικῶν κειμένου ὑπὸ H.-M. Schenke, εἰς Leipold-Schenke, *Koptisch-gnostische Schriften aus den Papyrus-Codices von Nag-Hamadi*, Hamburg 1960, σ. 71 (134,20).

ΜΙΣΟ ΣΚΥΛΙ

Άπόηχος από τὸ «Ἄγραφον» Σικελιανοῦ

Δὲν φεύγει ἀπ' τὴ σκέψη μου ἐκεῖνο
τὸ μισοφαγόμενο ἄμοιρο σκυλί, στὸν πρόναο
τοῦ ἐρημικοῦ ἁη-Πρόδρομου, πίσω ἀπ' τὰ πλατάνια.
Εἰκοσιενιὰ Αὐγούστου, βγαίνοντας ἀπὸ τὴ Λειτουργία,
ὅπου ἐψάλαμε (μὲ τὸ Διονύση καὶ τὸν Ἄγγελο, τοὺς ἀυταδέλφους)
τροπάρια γιὰ τὸν προστάτη Ἅγιό μου, ποὺ μὲ γλύτωσε
ἄλλοτε ἀπὸ βέβαιο θάνατο, καὶ μὲ τὸ ἀντίδωρο
στοῦ στόμ' ἀκόμη, ἀντίκρυσσε τὴ θλιβερὴ ματιά του,
ὅπου λὲς κ' εἶχε μαζευτεῖ ὅλου τοῦ κόσμου ἢ πίκρα!
Τό'χε ἴσως πατήσει αὐτοκίνητο ἢ τὸ δαγκώσανε
ἄγρια σκυλιά; Τὸ πίσω μισό μέρος του ἀκίνητο
στή γῆ, σὰν κολλημένο, νὰ τὸ τρῶν' οἱ μύγες, τὰ σκουλήκια,
καὶ μόνο τὸ κεφάλι μὲ τὰ μπροστινά του πόδια ὀρθωνε,
μὲ δάκρυα ἱκετεύοντας γιὰ μιὰ μπουκιὰ ψωμί ἢ μία στάλα
νερό!

Γιὰ μιὰ στιγμή ἐσκέφτηκα νὰ βγάλω
ἀπὸ τὸ στόμα νὰ τοῦ δώσω τὸ ἀντίδωρο, ἀλλὰ μετάνιωσα·
ἦρθε στὴ μνήμη τὸ «μὴ ρίπτετε τὰ ἅγια τοῖς κυσί».
Ἐκεῖνο μὲ κοιτοῦσε, δίχως νὰ κουνάει πιά τὴ σάπια
οὐρά του, καὶ χωρὶς νὰ κάνει κάποια κίνηση...

Ἐφυγα γρήγορ' ἀπὸ κεῖ, μὰ κουβαλώντας τὴ θλιμμένη
ματιά του, ποὺ μ' ἀκολουθεῖ γιὰ πάντα –ἔστω
κι ἂν δὲν ξανάειδα τὸ ἐλεεινὸ κουφάρι–
νὰ μοῦ ξεσχίζει τὴν καρδιά...

ΟΙ ΠΙΝΔΑΡΙΚΕΣ ΩΔΕΣ ΤΟΥ ΣΕΡΓΙΟΥ ΜΑΚΡΑΙΟΥ (1802)

Τοῦ ΝΙΚΟΛΑΟΥ Α.Ε. ΚΑΛΟΣΠΥΡΟΥ

Ιστορία καὶ Ἑρμηνευτικὴ τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας (Παν/μιο Ἀθηνῶν)

Οἱ πιστοὶ τῆς λύρας ζοῦμε / μὲ τὰ λείψανα τοῦ δείπνου τοῦ πινδαρικοῦ
(Κ. Παλαμᾶς, *Δειλοὶ καὶ σκληροὶ στίχοι* 1928)¹

Εἶναι συμβολικῆς σημασίας ἡ παρατήρηση τοῦ Ματθαίου Παρανίκα γιὰ τὴν εἰσδοχὴ τοῦ ἱερομονάχου Σεργίου Μακράιου (1734/40, Φουρνᾶς ἢ Μάκρη Ἀγράφων - 1819, Κωνσταντινούπολη) στὴ χορεία τῆς νεοελληνικῆς λογιосύνης: «Ὦντως δὲ ἐκ τοῦ φυτωρίου τούτου ἐσμὸς λογίων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μεμορφωμένων ἐξῆλθε κατὰ τὰ Ἄγραφα καὶ τὰ πέριξ, Θεσσαλίαν, Παραχελωΐτιδα (Ἀσπροπόταμον), Ἀκαρνανίαν, Αἰτωλίαν καὶ Λοκρίδα, συντελέσαντες εἰς τὴν αὐτῶν ἀνάπτυξιν. Καὶ δὴ πλὴν ἄλλων Σέργιος ὁ Μακράιος ἐξ Ἀγράφων, μαθητὴς τοῦ Θεοφάνους καὶ ὕστερον τοῦ Εὐγενίου ἐν Ἄθῳ, προῖστάμενος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Σχολῆς τῶν φιλοσοφικῶν (1771-) [...]»². Ἡ συνήθης βιοεργογραφικὴ παρουσίᾳ του στὰ ἐγκυκλοπαιδικὰ λήμματα καὶ τὴν ἐν γένει βιβλιογραφία στρέφεται γύρω ἀπὸ τὸ βιβλίον του *Τρόπαιον ἐκ τῆς Ἑλλαδικῆς πανοπλίας κατὰ τῶν ὁπαδῶν τοῦ Κοπερνίκου* (Βιέννη 1797) ποὺ ξεσήκωσε ἔντονες ἀντιδράσεις ἀπὸ τοὺς ὑπερασπιστὰς τῆς κοπερνίκειας καὶ τῆς νευτώνειας κοσμολογίας. Ἀπομονώνοντας ἀπὸ τὴ σπουδατικὴ (ἀρχικῶς στὴ Σχολὴ τῶν Ἀγράφων ὑπὸ τὸν ἱερομ. Θεοφάνη, μαθητὴς τοῦ Ἀναστασίου τοῦ Γορδίου, Ἰωάννινα, στὴν Ἀθωνιάδα ὡς μαθητὴς τοῦ Εὐγένιου Βούλγαρη) καὶ τὴ διδακτικὴ σταδιοδρομία του (διεύθυνση τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς ἀπὸ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1779 ὡς τὸ 1793· 1794-1801 διδάσκαλος στὴν ἴδια Σχολή), καθὼς καὶ τὴν ἀξιόλογη συγγραφικὴ του δραστηριότητα³, τὴν ἐπιμονὴ τοῦ Μακράιου στὴ γεωκεντρικὴ θεωρία, οἱ θεωρητικοὶ ἐκπρό-

1. Κ. Παλαμᾶ *Ἄπαντα*, τόμ. 9ος, ἔκδ. Ἰδρ. Κ. Παλαμᾶ, Ἀθῆναι 1962-1984 (4η ἔκδ., ἔκδ. Μπέρης, Ἀθῆναι 1972), σ. 47.

2. Μ. Παρανίκας, *Σχεδίασμα περὶ τῆς ἐν τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει καταστάσεως τῶν γραμμάτων ἀπὸ Ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως (1453 μ.Χ.) μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ἐνεστώσης (19^{ου}) ἑκατονταετηρίδος*, Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Ἀ. Κορομηλᾶ, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1867, σσ. 91-92.

3. Γιὰ τὰ ἐργοβιογραφικὰ του βλ. κυρίως Κ. Ν. Σάθας (ἐπιστασία), *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη τόμ. Γ': Καισάριος Δαπόνιες, Σέργιος Μακράιος, Ἀνάστασιος Γόρδιος... Πατριαρχικὰ ἔγγραφα, κατὰλογος μαρτύρων = Bibliotheca Graeca Medii Aevi*, Τυπ. Χρόνος, Βενετία: 1872 (ἐπανέκδ. ἔκδ. Πελεκάνος, Ἀθῆναι 2014) σσ. οα' -πε' (πβ. σελ. ργ' -ριδ')· Β. Σφυρόερα, «Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ Σεργίου Μακράιου πρὸς Χρύσανθον τὸν Αἰτωλόν», *Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου* 8/9, 1958-1959, σσ. 191-200· Π. Ἀραβαντινός, *Βιογραφικὴ Συλλογὴ λογίων τῆς Τουρκοκρατίας*, εἰσαγ.-ἐπιμ. Κ. Θ. Δημαρᾶς, ἔκδ. Ἑταιρείας Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν, Ἰωάννινα 1960, σ. 104· Τ. Ἀθ. Γριτσόπουλος, λήμμα «Σ.Μ.», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τόμ. 8, ἔκδ. Ἀ. Μαρτίνος, Ἀθῆναι 1964, σσ. 511-513 καὶ Τοῦ ἰδίου, *Πατριαρχικὴ Μεγάλὴ τοῦ Γένους Σχολή*, τόμ. Α', ἔκδ. Γ. Φέξη (Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθῆναις Φιλεκαπαιδευτικῆς Ἑταιρείας, ἀρ. 37), Ἐν Ἀθῆναις 1966, σσ. 427-444· Ν. Γ. Ζαχαρόπουλος, «Ἑλληνες λόγιοι τῆς Τουρκοκρατίας: Σέργιος Μακράιος, ὁ διδάσκαλος τῶν ἐπιστημῶν ἐν τῇ Πατριαρχικῇ Ἀκαδημίᾳ», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 53, 1970, σσ. 44-69· Ε. Σταμπολίδου, «Σχέσεις καὶ συναναστροφές, ἐλλόγιμες καὶ μὴ, στὰ χρόνια τοῦ Διαφωτισμοῦ», στὸν τόμο Ἰ. Βάσσης, G. S. Henrich

Πάντως ὁ ἔγκριτος βιογράφος τοῦ Κοραΐ Διονύσιος Θερεϊανὸς δὲν παρέλειπε μὲ τὴ σειρά του νὰ ἀσκήσει δριμύτατη κριτικὴ στὸν Μακραιοῖ, ἀποδοκιμάζοντας συνολικὰ τὶς συγγραφικὲς ἐπιδόσεις του: ἔγραφε τὸ 1899 πὼς «καὶ αὐτὴ ἡ Πατριαρχικὴ Σχολή, ἔνεκα τῆς ὀλιγορίας τῶν ἀνωτάτων τῆς ἐκκλησίας ἱεραρχῶν, περιῆλθε πολλάκις εἰς τηλικαύτην ἀταξίαν, ἀνομίαν καὶ ἀναρχίαν, ὥστε ὁ ἐκ τῶν πρυτανευσάντων ἐν αὐτῇ, Σέργιος ὁ Μακραιοῖς, ὁ προσαγορευθεὶς “ταμεῖον πάσης ἐπιστήμης” ἀποκλαίων τὴν ἔλεεινὴν αὐτῆς κατάστασιν, ἀναφωνεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις “τὰ τῆς σχολῆς παναθλιῶς ἔχει· φιλοσοφία γὰρ ὅλως ἀπέπτη, μυσταχθεῖσα τὴν μετὰ γοητείας μοχθηρίαν· γραμματικὴ δὲ ὑβρίζειται”. Ἄλλ’ ὁ καλὸς σχολάρχης, ὁ οὕτωσι θρηνολογῶν τῆς πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας τὴν νέκρωσιν, ἦτο ἐκ τῶν πολλῶν σχολαστικῶν ἐκείνων φιλολόγων καὶ θεολόγων, ὅσοι δοξοσόφως καὶ ἄνευ γνώμης ἐξανέστησαν κατὰ τῆς “εὐρωπαϊκῆς μωροσοφίας”· γενόμενοι δὲ καταγέλαστοι, ἐποίησαν καταγέλαστον καὶ τῶν Ἑλλήνων τὴν φιλεπιστημοσύνην. [...] εἶτα, βασιλικῶς ἐπαναπαυόμενος ἐφ’ ᾧ ἔδρεψε δαφνῶν, ἐπέθηκεν ὁ

5. Π. Κονδύλης, *Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός: Οι φιλοσοφικές ιδέες*, έκδ. Θεμέλιο (Ιστορική Βιβλιοθήκη), Αθήνα 1988, σσ. 119-122, 126-127.

νικητής τοῦ Κοπερνίκου λαμπροτάτην κορωνίδα εἰς τὴν θαυμαστὴν τροπαιοφορίαν του, συγγραψας καὶ ἐκδοὺς “ὀρθόδοξον ὕμνωδόν, ἥτοι ἱερὰν φιλοσοφίαν ἐν μέτροις πινδαρικοῖς” – ἀποστάλαγμα βυζαντινῆς ὁσιοφροσύνης καὶ κενοσοφίας, εἰς μέτρα μὲν ἐπώνυμα τοῦ ὑψηπέτου τῶν Θηβῶν αἰοῖτο, κατὰ τὴν χάριν δὲ καὶ τὴν ἁρμονίαν πλεῖστον ὅσον ὑστεροῦντα καὶ αὐτῶν τῶν ἐπιγελάστων τοῦ Πτωχοπροδρόμου στίχων»⁶. Θὰ μπορούσε κάποιος νὰ ἐπικαλεσθεῖ γιὰ ἓνα τέτοιο ἐγχείρημα ἀκόμη καὶ τοὺς στίχους τοῦ Ἀλεξάνδρου Ρίζου Ραγκαβῆ: πὼς σὰν τὸν Ὅμηρο ὁ Πίνδαρος «κεῖται ὁ ψάλτης ἐμπρὸς μας, οὐχὶ δὲ ὡς ὄρνις χαρίτων, / ὅσμια γλυκὺ κελαδῶν καὶ τὰς φρένας ἐξάπτων καὶ θέλων, / ἀλλ’ ὡς πελώριον πτόμα, ὃ μ’ αἶμα ψυχρὸν ἀνατέμνει / σχολαστικὸς ἐρευνῶν διαλέκτους καὶ πτώσεις καὶ μέτρα» (1874)⁷.

Τὸ ἔργο στὸ ὁποῖο ἀναφερόταν ὁ Θερεϊανὸς μὲ περισσὴ εἰρωνεία, εἶναι ὁ *Ὁρθόδοξος Ὑμνωδὸς ἥτοι Ἱερὰ φιλοσοφία ἐν μέτροις Πινδαρικοῖς, ἐκτεθεῖσα παρὰ Σεργίου Μακραιῶν. Τύποις δὲ ἐκδοθεῖσα σπουδῇ τε καὶ συνδρομῇ τοῦ Πανιερωτάτου, καὶ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου ἁγίου Σεβρῶν Κυρίου Κυρίου Κωνσταντίου καὶ τῶν εὐγενεστάτων καὶ φιλοχρίστων Ἀρχόντων τε καὶ Πραγματευτῶν τῆς περιφήμου καὶ θεοστηρίκτου ταύτης πόλεως Σεβρῶν πρὸς κοινὴν τῶν φιλομουσῶν ὀρθοδόξων ὠφέλειαν, Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας: Ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Τυπογραφίᾳ Γεωργίου Βενδότη, 1802*.⁸

Μετὰ ἀπὸ δύο ἀρχαιόγλωσσα ἐπιγράμματα ἀφιερωμένα στὸν συγγραφέα τοῦ βιβλίου, ὑπογραφομένα μὲ τὰ ἀρχικά Κ.Α. καὶ Α.Τζ. (σ. vii), ὁ Μακραιὸς ἐκθέτει στὸν Πρόλογο τοῦ βιβλίου του (σσ. ix-xiv) τὴ δική του ποιητικὴ ἀφετηρία. Θεωρεῖ τὴν ποίηση ὡς θρησκευτικὴ-λειτουργικὴ τέχνη (σ. ix «τὸ μὲν ἡδὺ τῆς Ποιητικῆς καὶ ἀνύσιμον ἐν τῷ βίῳ») ποὺ ἀποσκοπεῖ στὴν ὁμορφίᾳ καὶ τὸ ὑψηλὸ (σ. x «οὐ γὰρ μόνω τῷ ἡδέϊ καὶ εὐρύθμῳ καὶ παντοίῳς ποικίλῳ καὶ διανθεῖ καὶ ὠραίῳ τῆς φράσεως ἐξαισίῳ θέλγει, ἀλλὰ καὶ διανιστᾷ καὶ ἐξαίρει τὰς διανοίας τῷ διηρμένῳ καὶ μεγαλοπρεπεῖ, πρὸς ὕψη ἀποβλέπουσα»), συνεκφαίνοντας μὲ τὸν λόγο τὶς ἀρετὲς τῶν πλασμάτων (σελ. x «ἐνθεν τοι καὶ Ἡρώων ἔργα, καὶ φύσεως ὄργια»), ἀπὸ τὸν Μωϋσῆ (σ. ix «Μωϋσῆς γὰρ ὁ μέγας ὠδαῖς εὐρύθμοις ποιητικῶς ἐξυμνοῖ τὸν ποιητὴν τοῦ παντός, καὶ τερατουργὸν Θεὸν, καὶ ἐξῆς τῶν Προφητῶν ὁ σύλλογος») ὥς τοὺς ἀρχαίους (σ. ix «οἱ τὰ πρῶτα τῶν Ποιητῶν φέροντες ἀρχαιότατοι παρ’ Ἑλλήσιν»). Καταλαβαίνοντας ὅτι αὐτὴ ἡ τέχνη κακῶς παραμελήθηκε στὸ Βυζάντιο («ἡμελημένην ἐν Βυζαντίῳ εὐρών»), ἀποφάσισε νὰ τὴν διδάξει στὴν Πατριαρχικὴ Σχολὴ ἀρχίζοντας μὲ τὸν ὑπομνηματισμὸ τοῦ ἀρχαίου μετρικοῦ Ἡφαιστίωνος (σ. xi «πρότερον μὲν παντοίῳς τοῖς Φιλολόγοις ὁρμὴν ἐσπούδασα· ἅμα δὲ τῆς κοινῆς ἐνταῦθα Σχολῆς ἐπιλαβόμενος, καίτοι τῶν ἐπιστημονικῶν μαθημάτων φροντίδα ἔχων, οὐδ’ αὐτῆς ἡμέλησα, ποιητὰς ἐρμηνεύσας [...]. Κατανοήσας δὲ τῶν φιλομαθῶν γενναίαν ἐξῆς τὴν ὁρμὴν, καὶ πλεῖον τι συνεισενεγκεῖν ταύτῃ θελήσας, ἀπαλλαγείς τῆς Σχολῆς, τὸ τοῦ Ἡφαι-

6. Δ. Θερεϊανός, *Ἀδαμάντιος Κοραῖς*, τόμ. 1, Ἐν Τεργέστη: Τύποις τοῦ Αὐστρουγγρικοῦ Λόγδ, 1889 (ἀνατ. ἐκδ. Περγαμηνή, Ἀθήνα 1977), σσ. 45-46

7. *Ἄπαντα τα φιλολογικὰ Ἀλεξάνδρου Ρίζου τοῦ Ραγκαβῆ*, τόμ Β': *Διηγηματικὴ καὶ δραματικὴ ποίησις*, Τύποις Ἑλληνικῆς Ἀνεξαρτησίας, Ἐν Ἀθήναις 1874, σ. 207 (F. Pontani, “Pindar’s Liberal Odes”, στὸν τόμο P. Agócs, C. Carey & R. Rawles (ἐπιμ.), *Receiving the Komos: Ancient & Modern Reception of the Victory Ode*, ἐκδ. Institute of Classical Studies (BICS Suppl. 112), London 2012, σσ. 193-210 (ἐδῶ σ. 197).

8. Βλ. Φ. Ἡλιού, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία τοῦ 19ου αἰῶνα*, ἐπιμ. Π. Πολέμη, Α. Μυλωνοπούλου & Ε. Ριζάκη, ἐκδ. Μ.Ι.Ε.Τ. & Μουσεῖο Μπενάκη & Ε.Α.Ι.Α. & Βιβλιολογικὸ Ἐργαστήρι «Φίλιππος Ἡλιού», Ἀθήνα 2011, 1802.48, ΓΜ *162.

στίωνος ἐγχειρίδιον περὶ μέτρων καὶ Ποιημάτων διασαφῆσαι προϋθέμην»). Αναγνωρίζει τὴν ἀναξιοποίητά του (σ. xii «τὸ μὲν οὖν ἔργον ἀντικρυς ὑπὲρ ἐμέ [...] Ποιεῖται τὸ ἔργον, ἐγὼ δ' ὀλίγος») στὴν προσπάθειά του νὰ σχεδιάσει ὅλον τὸν Ὑμνωδὸν ὡς συναγωγή παραδειγμάτων (σ. xii «καὶ τοῖς τεχνογράφοις χρήσιμα»), γὰρ νὰ μπορεῖ ὁ μαθητὴς νὰ ἐξοικειωθεῖ μὲ τὸ πινδαρικό μέτρο ἀλλὰ σὲ ὀρθόδοξο χριστιανικὸ περιεχόμενο.

Εἶναι ἀλήθεια πὼς δύσκολα μποροῦν οἱ νεώτεροι θιασῶτες τοῦ πινδαρικοῦ ὕφους νὰ ἀναστήσουν τοὺς κυρίαρχους ρυθμοὺς στὶς πινδαρικὲς στροφάς: τοὺς δακτυλεπίτритους καὶ τὰ λογαοιδικά/αἰολικά μέλη⁹ στὶς στροφικὲς τριάδες τῶν ὠδῶν (στροφὴ, ἀντιστροφή καὶ τὴν – γραμμμένη σὲ διαφορετικὰ μέτρα ἀπὸ ἐκεῖνα τοῦ στροφικοῦ ζεύγους ἀλλὰ συνθεθεμένη στὰ ἴδια μέτρα καθ' ὅλη τὴν ἑκτασὴ τοῦ ποιήματος– ἐπωδὸ) μὲ τὴν ἀξιοθαύμαστη δεξιότητα ποὺ ὑπαγόρευε στὸν ἀρχαῖο ποιητὴ ἓνα τολμηρὸ διασκελισμὸ, ὥστε νὰ προσελκύσει τὴν προσοχὴ τοῦ ἀκροατηρίου του, σὲ ποιά θέσι θὰ τοποθετοῦσε μιὰν ἐπαναλαμβανόμενη λέξη, ὑπογραμμίζοντας ἓνα μοτίβο μὲ ιδιαίτερη θεματολογικὴ βαρύτητα. Σὲ αὐτὰ τὰ φιλολογικὰ συμφραζόμενα ἢ τάση τοῦ Μακραίου γιὰ διδακτικοχρηστικὴ διαύγεια τὸν ὁδήγησε στὴν ἀπόφαση νὰ ἀποφύγει τὴ δωρικὴ διάλεκτο τοῦ Ἰταλοῦ λογίου καὶ λογοτέχνη βενεδικτίνου μοναχοῦ Τίτο Prospero Martinengo (†1594) ἀπὸ τὴ Brescia, ὁ ὁποῖος βοήθησε μεταξὺ ἄλλων στὴν ἔκδοση Βενετίας τῆς *Βουλγάτας* τοῦ Ἱερωνύμου καὶ συνέγραψε τὸ διάσημο στὴν ἐποχὴ του ποίημα *Theotocodia* (Ρώμη 1583)¹⁰, καθὼς καὶ ἄλλα ποιήματα μὲ θρησκευτικὸ περιεχόμενο (*Poemata diversa tum Graeca cum Latina*, Ρώμη 1583· καὶ ἐξῆς *Poemata*, Ρώμη 1590), χωρὶς τὴ μετρικὴ ποικιλία τοῦ Μακραίου ἀλλὰ ποὺ ἀποδεικνύουν τὴν ἐξοικείωση τοῦ συγγραφέα τοὺς μὲ τὴν πινδαρικὴ ποίηση¹¹: «ὁ μὲν οὖν σοφὸς Τίτος Πρόσπερος Μαρτινέγγιος ἐν τοιούτοις εὐαγέσι λόγοις τῇ Δωρίδι διαλέκτῳ χρησάμενος, ὑπερήλασε τὸν Πίνδαρον τῷ μεγέθει καὶ κάλλει τῆς ποιήσεως, καὶ τοῖς ἔρασταῖς τῶν λόγων πανδαισίαν προθεῖς, θέλγει μάλιστα τοὺς Δωρίδος διαλέκτου ἐπαίνοντας. [...] Διὸ δὴ κοινῇ τῇ διαλέκτῳ, ἵνα ἡ εὐληπτα τὰ λεγόμενα, μάλιστα δὲ ἐν τοῖς θειοτέροις σαφεῖ καὶ ἐκκλησιαστικῇ ἐχρησάμεν τῇ λέξει, οὐκ ἀγνοῶν ὡς τὸ γλωσσηματικὸν καὶ ἐμπαθὲς τῆς λέξεως πολλὴν φέρει τῇ Ποιήσει τὴν χάριν, ἀλλ' ἐν τοῖς Δογματικοῖς ἀποποιοῦμενος τὰς ξένας καὶ μὴ συνήθους τῇ Ἐκκλησίᾳ φωνάς» (σ. xii). Ἔτσι κατέφυγε στὸ ἀπλούστερο ἐκκλησιαστικὸν ὕφος («σαφεῖ καὶ ἐκκλησιαστικῇ ἐχρησάμεν τῇ λέξει»).

Ἡ δομὴ τοῦ συγγράμματος μὲ τοὺς ὕμνους ποὺ ξεχειλίζουν ἀπὸ θεῖον ἔρωτα¹² καὶ πλημμυ-

9. Πρόσφατα ὁ K. Itsumi (*Pindaric Metre: "The Other Half"*, Oxford University Press, Oxford & New York 2009) ἀποπειράθηκε νὰ ἐπαναπροσδιορίσει τὸ μετρικὸ τοπίο τῆς πινδαρικῆς ποίησης μὲ τὴν ἀναψηλάφηση τῶν ὠδῶν χωρὶς δακτυλεπίτритους.

10. *Theotocodia sive Parthenodia opus eximium in laudem Deiparae Virginis, Auctore T. Prospero Martinengio Brixiano, monacho Casinate, Apud Franciscum Zannettum, Romae 1583* καὶ *Ποιήματα διάφορα ἑλληνικὰ καὶ λατινικά, ὧν μὲν τὰ πλεῖστα εἰσὶ θεῖα τε καὶ ἱερὰ; T. Prosperi Martinengii Poemata diversa cum Graeca tum Latina, quae quidem magna ex parte divina sunt & sacra, Apud Franciscum Zannettum, Romae 1582 (1590).*

11. Γι' αὐτὸν βλ. R. Armellini, *Bibliotheca Benedectina-Casinensis*, τόμ. 2, Assisi 1732, σσ. 157-161· A. M. Querini, *De Brixiana literatura*, τόμ. 2, Brescia 1739, σσ. 284-286· M. E. Cosenza, *Biographical and Bibliographical Dictionary of the Italian Humanities*, 2η ἔκδ. (7τομή), τόμ. III, Boston, MA, 1962-1967, σ. 2209· G. Baltasari, "Due repertori per l'ultimo Tasso. Tito Prospero Martinengo e il Dictionarium del Calepino", *Studi Tassiani* (Bergamo) 32, 1984, σσ. 63-98.

12. Ὁ ὅρος ἐπαναλαμβάνεται σὲ πολλὰς ᾠδὰς.

ρίζουν από δοξαστική περιγραφή του αίσθητου φωτός, ώστε να εξεικονίζουν το «Τριμαμπές φάος αὐτοφῶς / ἄσπετον νοεροῖσιν» ὡς βάλσαμο γιὰ «κῆρ ἐμὸν πολύμοχθον» (σ. 1), γιὰ φιλοθέους ὑμνητὲς καὶ ἔμμουσους θιασῶτες «ὅπου ἦχος ἐν ἀλήκτῳ χαρᾷ ἐορταζόντων» (σ. xiv), εἶναι ἀρκοῦντως ἀποκαλυπτική: οἱ πρῶτοι δέκα ὕμνοι (σσ. 1-7) εἶναι «Ὑμνοὶ Ἑωθινοὶ εἴτουν Εὐχαὶ ὀρθρίζοντος πρὸς τὸ ἄπλετον φῶς»· κατόπιν ἐνενήντα πινδαρικές στροφές (σσ. 7-96) ἀφιερώνονται στὴν περιγραφή τῆς ὁρατῆς καὶ ἀόρατης Δημιουργίας («Ὑμνοὶ διὰ πάσης τῆς νοητῆς καὶ ὁρατῆς κτίσεως, θεωρητικοί»), ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους καὶ τὶς ἀνθρώπινες ψυχές ὡς τὸν ὑδάτινο κόσμον καὶ τὴν Ἑδέμ· στὸ τρίτο τμῆμα (σσ. 97-117) ποὺ ἀφορμᾶται ἀπὸ τὸν Παράδεισον καὶ τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα, δέκα «στηλογραφίαι» –πβ. τὴ χρήση τοῦ ὅρου ἀπὸ τοὺς Ἑβδομήκοντα στὴν ἀπόδοση τῶν *Ψαλμῶν*– «Κατὰ τοῦ Ἐχθροῦ» καὶ «Κατὰ τῆς Παρακοῆς (τῶν Πρωτοπλάστων)» περιγράφουν ὅλα τὰ στάδια τῆς φοβερῆς παρακοῆς, καὶ ἀκολουθοῦν μιὰ «Ἰδιή» (σσ. 102-104), ἓνας «Θρῆνος» (σ. 110), μιὰ «Μονοδιά»^[sic] (σσ. 110-116), μιὰ «Εὐχή» καὶ μιὰ «Προσευχή» (σσ. 116-117) ποὺ τὰ διατρέχουν τὰ συναισθήματα τῆς παράκλησης, τῆς ἀπόγνωσης, τῆς ἱερῆς ὀργῆς καὶ τῆς συντριβῆς· στὸ τέταρτο καὶ τελικὸ τμῆμα (σσ. 118-176)¹³ ὑπάρχουν 121 «Ὑμνοὶ ἐρωτικοὶ» ὡς σύντομες στροφές ποὺ ἀναφέρονται στὸ ἄπειρον ἔλεος τοῦ Θεοῦ, τοὺς Προφῆτες καὶ τοὺς θεόπτας, τὰ θαύματα τοῦ Χριστοῦ, τὴ διδασκαλία καὶ τὴ σταυρική θυσία Του, καθὼς καὶ τὴ σημασία τῆς θυσίας Του γιὰ τὴ λύτρωση τοῦ ἀνθρώπου.

Εὐλόγα ἢ μετρικὴ μορφή εἶναι σύνθετη (σ. xi «ἔδοξέ μοι ὀλίγ’ ἄττα κατὰ Πίνδαρον ἀρμόσαι. Ποικίλα γὰρ ἐν αὐτῷ τὰ μέτρα») καὶ παρατίθεται σὲ μικρογραφημένες σημειώσεις στὸ περιθώριο τῶν σελίδων. Γενικὰ ὁ Μακράϊος σέβεται τοὺς ἀρχαίους προσωδιακοὺς νόμους κατὰ τὰ εἰωθότα γιὰ τὴν πρὸ τοῦ Boeckh μετρικὴν ἀντίληψη¹⁴, παρὰ τὰ ποικίλα λάθη ὅχι μόνον μὲ τὴν ποσότητα τῶν διχρόνων *a*, *i*, *v* καὶ τὴν ἀκατάλληλη συχνὰ χασμωδία. Οἱ ὕμνοι τοῦ πρώτου μέρους, σὲ τρεῖς ομάδες τῶν τριῶν, ἀντιπροσωπεύουν τὴ μετρικὴ δομὴ τῶν τριάδων τῶν *Ὀλυμπιονικῶν* («Ὀλυμπίων») 1-3 τοῦ Πινδάρου, μὲ τὸν ἑνατο ὕμνον νὰ ἀκολουθεῖ τὴν πρώτη στροφή τοῦ *Ὀλυμπ.* 4 («κατὰ τὸ δ’ εἶδος»). Οἱ ὕμνοι τοῦ δευτέρου μέρους ἀκολουθοῦν τὸ μέτρο τῶν στροφῶν καὶ ἐπωδῶν τῶν ὑπολειπομένων πινδαρικῶν ᾠδῶν: κάθε μετρικὸ σχέδιο χρησιμοποιεῖται γιὰ περισσότερους ἀπὸ ἓνα ὕμνον –λ.χ. ἡ πρώτη στροφή τοῦ *Ὀλυμπ.* 8 γιὰ τοὺς ὕμνους 42-54· στροφαι καὶ ἐπωδοὶ τῶν *Ὀλυμπ.* 9 καὶ 10 μὲ διάφορες ἐναλλαγές, ἐκτάσεις καὶ μετρικὲς καινοτομίες, προσαρμόζονται μετρικῶς στοὺς ὕμνους 61-90· οἱ στηλογραφίαι τοῦ τρίτου μέρους ἀκολουθοῦν μετρικῶς τὸν *Ὀλυμπ.* 11, ἐνῶ τὰ λοιπὰ ποιήματα ἀναπτύσσονται σὲ δακτυλικὸ ἐξάμετρο στίχο· οἱ στροφικὲς διαιρέσεις τῶν *Ὀλυμπ.* 12-14 προσδιορίζουν καὶ τὰ 121 ποιήματα τοῦ τετάρτου μέρους. Παρατηροῦμε ἐπίσης πὼς ὁ τονισμὸς εἶναι προβληματικός, ἀλλὰ αὐτὸ ἴσως ὀφείλεται στὰ τυπογραφικὰ παροράματα. Τὸ ὕφος θυμίζει Ὀμηρικὸς ὕμνος μὲ τὶς πολλὰς ἐπαναλήψεις φράσεων καὶ λέξεων· λ.χ. στὰ ποιήματα 25-42 τοῦ δευτέρου μέρους συνδυάζονται λίγο πολὺ τὰ ἴδια φραστικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴ λεξιλογικὴν ἐντύπωση τῆς δημιουργίας τῆς ξηρᾶς καὶ τοῦ ὕδατος. Ἡ ρηματικὴ καὶ συντακτικὴ ἐλευθερία χαρακτηρίζει κυρίως τὰ λοιπὰ λυρικά παρὰ τὰ σπάνια ἐξάμετρα ποιήματά του.

13. «Παροράματα» στίς σσ. 177-178.

14. Βλ. τὴν ἑκδ. τοῦ A. Boeckh, *Pindari Epinicionum Interpretatio Latina cum Commentario Perpetuo*, Lipsiae 1821 καὶ M. M. Willcock (ἑκδ.), *Pindar. Victory Odes Pindar Victory Odes: Olympians 2, 7, 11; Nemean 4; Isthmians 3, 4, 7*, Cambridge University Press, Cambridge 1995.

Παραθέτω δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα με καταλογάδην αντιγραφή: α) ἡ ᾠδὴ ΙΔ' (σσ. 14-15) «Ἐκχωρεῖ ἀμενηνὴ / ζοφέεσσα γαίης σκιά. / φεύγει δ' ἐν μυχοῖς / θηρία νυκτιλόχα, / εὔτε ἡελίου / φάος ὑπόθεν αὐγάσει οὐρανοῦ. / Οἷχεται δ' ἄρ', αἰνὸς / μάργων κακοτήτων / ἀδινῶν αὐτῶν παθέων, / σαρκὸς τ' ἐκξαοῦς / ζόφος, οὐλετήρος / ἡμεροστυγῆος / δυσαιῆς τε ἀετμός. Αὐτὸς δ' ἐρπύσας / μάψ, παλίντροπος μὲν / ψυχῶν ὄχρετο. Κεῖτο δὲ / ἔντρομος μυχοῖσιν, / αἶγλην σὴν ἔτι, φῶς τεδὸν, / φῶς ἐπὶ τηλαυγὲς ἐντολῶν / καὶ νόμων σῶν Παμμέδων», β) ἡ ᾠδὴ ΙΕ' (σσ. 15-16) «Ἀρθείη σκότος ἄρδην, / ἀπίοι ἐμῶν ὀμμάτων / πάνδεινος λύγη. / ἀμπλακίης τ' αἰδὲς / συγγενὲς τε χάους / ἔρεβος προτέρας ἐφ' ἡμῖν πλάνης, / λοίγιον κύημα / δεινῆς ἐπιβουλής. / Κραδίην μὴ μοι πελάσῃ / χραῖνον τ' ἐκτόπως / σαρκὸς αἰνὸν ἦδος / αἰκάλων γόητος. / Φυγέτω ἐδὸν εἰς βέρεθρον τ' οὐλετήρ / ἐχθρὸς αἰσούφηλος. / Ψυχῆς τῆλ' ἀπ' ἐμῆς ἄγος, / τῆλ' ἐμῶν φρενῶν τε / σίντωρ οὐλῖος. Ἡὔγασε / φῶς γὰρ ἐμοὶ διὰ τε ἐντολῶν / καὶ νόμων Θεοῦ Λόγου». Στὴν πρώτη ἀπὸ τῆς δύο, τὸ ἐπίθετο «ἀμενηνὸς» ἀποδίδει τὴν ὁμηρικὴν χρῆσιν γιὰ φαντάσματα καὶ σκιὰς νεκρῶν, ὅπως καὶ τὸ «μάργος» ποὺ ἀρχικῶς χρησιμοποιήθηκε ἐπίσης ἀπὸ τὸν Ὅμηρο γιὰ τῆς ἀδηφάγους Ἑριννύες, ἐνῶ ἡ γραφὴ μετὰ τὰ ποιήματα τοῦ Σωφρονίου Ἱεροσολύμων «Παμμέδων» συνηθίζεται ὡς ὑπογραφὴ μεταβυζαντινῶν ἀγιογράφων δίπλα σὲ ἀποτροπαϊκοὺς λοιμικῆς νόσου ἀγίους. Ἀλλὰ καὶ στὴ δευτέρῃ ᾠδῇ τὸ λεξιλόγιο βρῖθαι σπάνιων ὁμηρισμῶν, ὅπου ὁ Μακράιος ἀρύσθηκε πολλὰς λέξεις ἀπὸ τὰ βυζαντινὰ λεξικά (τὸν Ἡσύχιον καὶ τὰ *Ἑτυμολογικά*): ὁ Pontani ἐπέσήμανε τέσσερις ὅρους ἀντλημένους ἀπὸ λεξικά («λύγη», «σίντωρ», «αἰσούφηλος», «αἰκάλος» καὶ ἄλλοι «θεμίστωρ», «ἀκαλός», «αἰολόδορος», «ἀβλεμή», «λαζύμενος», κτλ., καθὼς καὶ σπάνια σύνθετα ἴσως ἅπαξ κάποτε στὴν ἀχαρτογράφητὴ πρώιμη γλῶσσα τῆς βυζαντινῆς ὑμνογραφίας, π.χ. «ἐρωτεπασσύτεροι», «θεογηθόσυνος», «νερθοφυής», «ὕγροχαρής», «καμψίκλονος», «πανέκθαμβος», «ὕπαντιβίως», «αἰνόδοκος»· δίπλα σὲ σπάνια ἐπίθετα ὅπως «πανοικτίρμων» καὶ «ἀπεύρανδρος» ποὺ παραπέμπουν στὰ κοντάκια Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, ἐνῶ ἀπὸ τὰ Ἀρεοπαγίτικα (Ψ.-Διονυσίου) συγγράμματα ὅροι ὅπως «αὐτοὑπεράγαθος», «ὕπεράρχιος ἀρχή», «αὐτόφωτος» κ.ἄ.¹⁵

Τὸ ἐπόμενο παράδειγμα (ᾠδὴ ΠΓ', σσ. 82-83) ἀποτελεῖ μιὰ ὠραιόταστὴ *ἐκφρασιν* ἐαρινῆς σύνθεσης καὶ ἀναγωγικῆς ἐμπνοιας, διανθισμένη μετὰ τῆς ἐπιτασσόμενες κλητικὲς τοῦ τύπου «Δῶτορ ἑάων», «Κοίρανε κόσμου», «Δημιουργὲ πάντων», μετὰ τῆς ὁποῖας σὲ ἄλλες ᾠδὰς τοῦ βιβλίου τοῦ ὅπου τονίζει ὁ Μακράιος λατρευτικὰ τὴν ἀστρονομικὴ σοφία τοῦ Δημιουργοῦ στὴν ἀρμονικὴ τάξιν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς: «Περιρρέεν ἔαυρα θεόσσυτος. / Ὑπὸ δ' ἄλσος εὐδένδρεον ἀμβροσίης, / ἡδύπνοος ἀνήνοθε πόα γαίης. / Πέπλητο δ' ἀκηράσιος χῶρος ὑπ' ὁδμῆς / θυόνεντος ἐν ἐέρσαις ἀγνοῦ ἄρα πνεύματος, / ἐνθεν φορουμένης μάλα ἡδυπνόως. / Ἡὔγαξε δὲ κάλλος ἐξάισιον / ἐπ' ἄνθεσιν αἶγλην δὴ ἄφατον, / καλλονὴν τ' ἀγλαΐης, / ἐκπλαγῇ αὐθι θέαν / πανταῖολον ὄψιν τ' εὐφρόσυνον. / Χροιαὶ γὰρ ἄλις πρόπαν σύμφυτοι / παντοῖα χρωμάτων ἐνέσαντο γένη / ἐπίλεκτα, ἐν ἀώτῳ θάλλοντι ὀρώμενα: / Φυτῶν τε αἰεθαλέων ὑψίκομος δὴ / βλάστη, πολυχρόων δὲ τε φυτὴ ἀνθῶν, / ἱμερόεντα αὖ σεύετο νηγάτεον / καθεῖσα ἐάνον πολυδαίδαλον. / Ἀπαντα δ' ἐνὶ φαιδρὰ μάλ' ἐντελῇ, / περιορωμένων κάρρωνα συμφυέων. / Ἐκλεκτὰ ἄρ' ἔην. Πύκα δ' ὁμοῦ ἦνθει, / ῥόδῳ χαρίεις μάλα νάρκισσος ὁ εὐπνοῦς. / Σὺν ἰοῖς δὲ ὑάκινθος, καὶ κρῖνα ἄμ' ἱρεῖ. / Ἐνθ' ὥς δέδῃε φλόξ δροσόεντι ῥόδῳ, / λευκὸν δὲ τε κάρτα, τοῖον γάλα. / Κρόκοιο δὲ ἐθειρῇ ξανθόκομος. / Ἐμφερὴς τ' αὐθις ἰοῖς / ἱρὶς ὄψιν

15. Βλ. Pontani, ὁ.π., σσ. 196-197 σημ. 19-20.

κυανή. / Κλυκύπνοα θ' έρσήεντα κρῖνα. / Εὐπνούστερος αὖ πυκνός θ' έρπυλλος / φύλλοισι.
Σάμπυχος δέ ὁμοῖα πνέων. / Τί δέ; Πάντα περικαλλή καὶ κρείσσονα έπλετο / καλῶν, εφά-
μιλλα φυήν ὑψικόμοις δῆ, / δένδροισιν περικαλλέσιν, αἰεζώου / ὑπὸ πνοῆς ὁμοίης περιθαλ-
πόμενα / ἐν ἄλσει έδραῖα ἀκηράτω. / Πάντων γὰρ ἐκ γῆς ἐν παραδείσῳ έθου / κάλλιστα καὶ
φέριστα, καὶ κρείσσω λίαν, / Δῶτορ έάων / Κοίρανε κόσμου / Δημιουργέ πάντων».

Εἶναι ὥρα νὰ συζητήσουμε εἰδολογικῶς πρωτίστως καὶ δευτερευόντως γραμματολογικῶς
γιά τὸ εἶδος τῆς «ῳδῆς» στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία μέχρι καὶ τὴν Α' Ἀθηναϊκὴ Σχολή¹⁶.
Ἐνῶ δηλαδὴ ἐγγράφεται στὴ μεταβυζαντινὴ καὶ νεώτερη λογοτεχνία μας ὡς λείψανο καὶ
ἀπόηχος βυζαντινῶν λειτουργικῶν εἰδῶν, πρὸ συγκεκριμένα τῶν ὕμνων¹⁷, τὸ πρότυπο τῆς
συνταγμένης στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐξυμνητικῆς συνήθως γιὰ ἡγεμόνες ῳδῆς, γλωσ-
σικὸ καὶ μετρικὸ, τῆς Ἀναγέννησης δὲν ἀκολουθεῖ πάντοτε τὸ πινδαρικὸ πρότυπο. Μερικὲς
φορὲς προσιδιάζει στὴν ἐλεγεία ἢ τὴ σαπφικὴ ῳδὴ, ἐγγίζοντας μορφικὰ ἀκόμη καὶ τὰ ἀνα-
κρεόντεια μέτρα· λ.χ. τὸ ποίημα «[Εἰς τὸν Πλάτωνα]» τοῦ Μάρκου Μουσούρου, περιλαμβα-
νόμενο ἀφιερωματικὰ στὸν πάπα Λέοντα Ι', στὴν ἐκδοσὴ τῶν ἔργων τοῦ Πλάτωνα τὸ 1513¹⁸
εἶναι ἐλεγειακὸ Σημειωτέον πὼς στὴ Γαλλία ὁ Βίκτωρ Οὐγκώ, σύμφωνος κατὰ πάντα μὲ τὸ
πνεῦμα τοῦ ρομαντισμοῦ, θεωρητικοποιεῖ τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὸ εἶδος σὲ συνοδευτικὸς τῶν
«ῳδῶν» του προλόγους¹⁹, προτείνοντας τὴν ἀποφυγὴ τῆς κατάχρησης ρητορικῶν σχημάτων
καὶ τῆς μονοτονίας τοῦ ὅφους, καθὼς καὶ τὴν ἐμφαση στὶς ιδέες ἐναντι τῶν λέξεων, τὴν
ἀντικατάστασιν τῆς παγανιστικῆς μυθολογίας ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ θεογονία, τὴ φόρτιση τῆς
ῳδῆς μὲ δραματικὸ ἐνδιαφέρον ἀπορρέον ἀπὸ τὸ προσωπικὸ συναίσθημα²⁰ λόγῳ τοῦ ἱερα-
τικοῦ χαρακτήρα τῆς ποίησης, τοῦ προφητικοῦ ρόλου τοῦ ποιητῆ καὶ τοῦ ἀρχαϊκοῦ χαρα-
κτῆρα τῆς ῳδῆς, πού τῆς ἐπιτρέπει, προκριτέας γιὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐναντι ἄλλων ποιητικῶν
εἰδῶν, νὰ ψάλλει τὴν αἰωνιότητα²¹. Ἐνα λόγιον λογοτεχνικὸ εἶδος ὅπως ἡ ῳδὴ, συντάσσεται
σὲ ἀρχαιοελληνικὴ γλῶσσα, σὲ συγκεκριμένο μέτρο, περισσότερο ἢ λιγότερο πινδαρικόν,
ἀλλὰ μὲ ἐφαρμογὴ προσωδιακῶν κανόνων, ὅπου σὲ συνοδευτικὸ ὑπότιτλον συνήθως προσ-
διορίζεται τὸ μετρικὸ πρότυπον καὶ ὁ ἐμφατικὰ δηλούμενος ἐξέχων παραλήπτης-ὑποκείμενον

16. Γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ῳδὴ μέχρι τὶς ἀρχὲς τοῦ 19^{ου} αἰ., τὸ εὐρωπαϊκὸ πρότυπον καὶ τὸν κανόνα τῆς ἀρχαιότητος,
βλ. Θ. Ἱερωνυμάκη, *Τὸ εἶδος τῆς ῳδῆς στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία (ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ 19ου αἰῶνα ἕως τὸ 1880)*, διδ.
διατριβή, Πανεπιστήμιον Κύπρου /Τμῆμα Βυζαντινῶν καὶ Νεοελληνικῶν Σπουδῶν, 2005, σσ. 50-57 (ιδίως σ. 55 σῆμ.
218 γιὰ Μακράϊο) καὶ Pontani, ὁ.π.· πβ. D. Ricks, *The Shade of Homer: A Study in Modern Greek Poetry*, Cambridge
University Press, Cambridge 1989, σσ. 39, 81-82.

17. Βλ. F. d'Aiuto, "L'innografia", στὸ ἀφιέρωμα G. Cavallo (ἐκδοτ. ἐπιμ.), *La cultura bizantina*, στὴν ἀρχαιολογιο-
στικὴ ἐγκυκλοπαίδεια *Lo spazio letterario del Medioevo*, τόμ. III/1, Roma 2004, σσ. 257-300 (ἐδῶ κυρίως σσ. 262-268).

18. *Ἀπαντα τοῦ Πλάτωνος. Platonis Opera Omnia*, Τυπ. Aldo Manuzio, Βενετία 1513: βλ. Γ. Μ. Σηφάκης, "Μάρ-
κου Μουσούρου τοῦ Κρητὸς ποίημα εἰς τὸν Πλάτωνα", *Κρητικὰ Χρονικά* 8, 1954, σσ. 366-388 καὶ A. Gentilini,
Fortuna Neograeca di Pindaro, ἐκδ. Liviana Scolastica, Padova 1971, σ. 26.

19. V. Hugo, *Odes et Ballades*, ἐπιμ. P. Albouy, ἐκδ. Gallimard, Paris 1964, σσ. 19-43.

20. Πβ. I. H. Chayes, "Rhetoric as Drama: An Approach to the Romantic Ode", *Publications of the Modern
Language Association* 79, τχ. 1, Μάρτ. 1964, σσ. 67-79.

21. Βλ. P. Bénichou, *Le sacre et l'écrivain 1750-1830. Essai sur l'avènement d'un pouvoir spirituel laïque dans la
France moderne*, 2η ἐκδ., ἐκδ. Gallimard, Paris 1996 (1η ἐκδ. 1973), σσ. 380-395· L. R. Fürst, *European Romanticism.
Self-Definition*, ἐκδ. Methuen, London & New York 1980, σ. 122· J.-M. Maulpoix, *Du lyrisme*, ἐκδ. José Corti, Paris
1999, σσ. 179-181· Ἱερωνυμάκη, ὁ.π., σ. 49.

ἐξύμνησης διὰ τῆς ὥδης. Μάλιστα ἡ συμμόρφωση σὲ συντακτικὸ ἐπίπεδο συγκροτεῖ ιδιαίτερη ὁμάδα ποιημάτων διαφοροποιούμενη ἀπὸ ἄλλα πού ἀπλῶς ἀκολουθοῦν τὸ πινδαρικὸ μέτρο ὅπως αὐτὸ τοῦ Μακραίου. Ἔτσι τὸ πρῶτο βασισμένο στὸ πινδαρικὸ πρότυπο ποίημα ἀπὸ ἄποψη μετρικῆς, γλώσσας καὶ δομῆς εἶναι θρησκευτικοῦ περιεχομένου: ἡ *Ωιδὴ εἰς τὴν ἀναμάρτητον σύλληψιν τῆς Θεοτόκου* (1644) τοῦ Λεονάρδου Φιλαρᾶ († 1673), ἀφιερωμένη στὸν ἀρχιεπίσκοπο Francesco Harlay²². Ἄν καὶ συμπεριέλαβε πολλὰ δανεικὰ φράσεις καὶ λέξεις τοῦ Πινδάρου καὶ μολονότι ἀπέτυχε νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ πινδαρικὸ μέτρο, συγκίνησε πολὺ τὸν John Milton τὸν ὁποῖον ὁ Φιλαρᾶς γνώρισε κατὰ τὴν παραμονή του στὸ Λονδίνο τὸ διάστημα 1652-54²³. Μέχρι τὸ 1830 οἱ «ὥδεις» σταδιακὰ καταλήγουν ἀσκήσεις ὕφους καὶ τεχνικῆς ἐπιμελημένης ἀρχαιομάθειας, ὅπως αὐτὴ πού καθ' ὑπόδειξη τοῦ Δημάρχου τῆς ἀγγλικῆς πρωτεύουσας Boris Johnson συνέθεσε ὁ πανεπιστημιακὸς Armand D'Angour, γιὰ νὰ ἐκφωνηθεῖ στὶς 23 Ἰουλίου 2012 ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς τέλεσης τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων τοῦ Λονδίνου 2012 (ἀρχ. ἡ πρώτη στροφή: «ἴδεσθε καινὸν πῦρ τόδ' Ὀλυμπικόν, / ὃ γ' ἐξέλαμψε πρόσθε καθ' Ἑλλάδα. / ἄλλ' ἡδέως δέχεσθε τᾶθλα / Λονδινίου ποταμοῦ παρ' ὄχθας» κτλ.). Τὸ πινδαρικὸ πρότυπο τῆς «ὥδης» στὴ νεώτερη εὐρωπαϊκὴ λογοτεχνία, πέραν τῶν θρησκευτικῶν ποιημάτων πού ἀνθοῦσαν στὰ ἰησουϊτικὰ κολλέγια ἤδη ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 17^{ου} αἰ.²⁴, ἀναδείχθηκε καὶ στὴ νεολατινικὴ ποίηση: τρανὸ παράδειγμα ἡ ποίηση τοῦ Γερμανοῦ Paulus Melissus Schede²⁵. Σαφῶς εἶχε ἐπηρεάσει τὸν ροῦ τῶν πραγμάτων καὶ ὁ Γερμανὸς φιλόλογος καὶ μαθηματικὸς Erasmus Schmid (1570-1637) μὲ τὴν ὑπομνηματισμένη ἐκδοσὴ ποιημάτων τοῦ Πινδάρου μὲ λατινικὴ μετάφραση (Wittenberg 1616)²⁶.

Τελικῶς ἡ κατὰ Θερειανὸν «ὀσιοφροσύνη καὶ κενοσοφία» τοῦ Σεργίου Μακραίου ἀποβαίνει ἡ χαρὰ τοῦ φιλολόγου! Ἡ ἀρχαιομάθεια τοῦ ταπεινοῦ ἱερομονάχου ἀπὸ τὰ κακοτράχαλα Ἄγραφα ἦταν ἐφάμιλλη ἢ καὶ ἀνώτερη πολλῶν ἄλλων διακεκριμένων εὐρωπαίων ἐλληνιστῶν «ὀμοτέχνων» του.

22. *Ωιδὴ εἰς τὴν ἀναμάρτητον σύλληψιν τῆς Θεοτόκου, μετὰ τινων ἄλλων ἐπιγραμμάτων. Ode in immaculatam conceptionem Deiparae, cum aliis quibusdam Epigrammatibus, Authore viro praestantissimo D. Leonardo Philara Atheniensi, apud Christianissimum Regem Ducis Parmensis residente, Paris 1644*: βλ. Ém. Legrand, *Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-septième siècle*, τόμ. Α', ἐκδ. Alphonse Picard et fils, Paris 1894, σσ. 467-473.

23. Πβ. Legrand, ὁ.π., σσ. 412-415.

24. Βλ. I. Opelt, "Zwei griechische Spätantike und Pindar", *Byzantinische Forschungen* 2, 1968, 284-298; S. P. Revard, *Politics, Poetics, and the Pindaric Ode: 1450-1700*, ἐκδ. Arizona Center for Medieval and Renaissance Studies (Arizona Studies in the Middle Ages and the Renaissance. 27; Medieval and Renaissance Texts and Studies. 351), Tempe 2009 καὶ H. Ram, *The Imperial Sublime: A Russian Poetics of Empire*, The University of Wisconsin Press, Wisconsin 2003, σσ. 40-46 γιὰ τσαρική Ρωσία.

25. *Melissi Schediasmata Poetica, Secunda edita multo auctiora, Lutetiae Parisiorum 1586*: βλ. T. Burkard, "Frühbarocker Manierismus? Zu Poetologie und poetischer Praxis in den Schediasmata des Paulus Schedius Melissus", στὸν τόμο T. Baier & J. Schultheiß (ἐπιμ.), *Würzburger Humanismus*, ἐκδ. Narr (NeoLatina 23), Tübingen 2015, σσ. 209-243 καὶ T. Schmitz, *Pindar in den französischen Renaissance. Studien zu seiner Rezeption in Philologie, Dichtungstheorie und Dichtung*, ἐκδ. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1993.

26. E. Schmid (ἐκδ.), *Πινδάρου περίοδος hoc est: Pindari lyrica principis*, Wittenberg 1616: βλ. R. Hafner, "Die Pindar-Edition des Wittenberger Philologen Erasmus Schmid", στὸν τόμο H. Zedelmaier (ἐπιμ.), *Die Praktiken der Gelehrsamkeit in der Frühen Neuzeit*, ἐκδ. Niemeyer, Tübingen 2001, σσ. 97-121.

Η ΕΝΗΛΙΚΙΩΣΙΣ ΤΟΥ ΟΘΩΝΟΣ ΚΑΙ ΤΟ «ΚΟΙΝΟΛΟΓΟΥΜΕΝΟΝ» ΑΥΛΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ

Τοῦ **Ι. Α. ΜΠΟΥΓΑΤΣΟΥ**

Φιλολόγου-Θεολόγου

Κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς ἐνηλικιώσεως τοῦ Ὁθωνος (20 Μαΐου 1835), ἡ πολιτικὴ φυσιογνωμία τοῦ Κράτους συνίστατο ἀπὸ τὶς «φατρίες», ποὺ δὲν ταυτίζοντο μὲ κάποιο ἰδιαίτερο σχῆμα ἀρχῶν ἢ ἰδεῶν καὶ ἀπὸ τὰ «κόμματα». Αὐτὰ εἶχαν θέσεις, ἀκαθόριστες ἢ καθορισμένες, σὲ ἐθνικὰ θέματα. Ἀνάλογα δὲ μὲ τὸν προσανατολισμὸ τῆς ἐξωτερικῆς τους πολιτικῆς πρὸς τὶς τρεῖς μεγάλες Δυνάμεις, Ἀγγλία, Γαλλία, Ρωσία χαρακτηρίζοντο Ἀγγλικό, Γαλλικό, Ρωσικὸ κόμμα.

Ἔτσι ἐπεκράτησαν στὸ Ἑλληνικὸ λεξιλόγιον οἱ φράσεις «μὲ τὴν ἐγγύησι τῶν μεγάλων Δυνάμεων» καὶ ὁ ὅρος «ἀνεξαρτησία». Κοντὰ σ' αὐτὲς τὶς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις προστέθηκε καὶ ἡ Αὐστρία, ἡ ὁποία διαδραμάτισε σημαντικὸ ρόλο στὶς Ἑλληνικὰς ὑποθέσεις. Καὶ τοῦτο γιατί εἶχε ἀποκτήσει τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ Ὁθωνος, ὡς δυνάμεις ποὺ ὑπεράσπιζε τὰ δικαιώματα τῶν δυναστειδῶν.¹

Γεγονὸς εἶναι ὅτι ὁ συνασπισμὸς τῶν τριῶν Δυνάμεων, σχηματίσθηκε γιὰ λόγους δικαιοσύνης καὶ ἀνθρωπισμοῦ φανερά, κρυφὰ ὅμως ὑπῆρξε γιὰ τὴ Γαλλία καὶ Ἀγγλία ὁ στόχος νὰ ἀποφευχθῇ ἡ ἐπέκτασις τῆς Ρωσίας, ἡ ὁποία θὰ ἤθελε τὴν Ἑλλάδα μιὰ μικρὴ δύναμι ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Τσάρου. Σ' αὐτὲς τὶς σκοπιμότητες τῶν τριῶν Δυνάμεων, στὶς δραστηριότητές τους καὶ στὰ πολιτικὰ τους παιχνίδια ἀπὸ σκοπιμότητα ἢ ἄγνοια ἢ καὶ ἀφέλεια περιεπλέκοντο τὰ ἐξῆς Ἑλληνικὰ κόμματα: 1) Τὸ ρουμελιώτικο, 2) Τὸ πελοποννησιακὸ τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη (παλαιὸ ρωσικὸ κόμμα) καὶ 3) τὸ παλαιὸ ἀγγλικὸ κόμμα (Φαναριῶτες, Μαυροκορδάτος, Τρικούπης).²

Σ' αὐτὰ προστέθηκε ἀργότερα τὸ Βαυαρικόν, ποὺ ἀποτελεῖτο ἀπὸ πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς ποὺ ἐστάλησαν ἀπὸ τὸν Λουδοβίκο, προκειμένου ν' ἀπαλλαγῇ ἀπ' αὐτοὺς θεωρώντας τους ἄχρηστους. Αὐτοὶ ἐθεωροῦντο ὡς βδέλλες ποὺ ἀπομυζοῦσαν τὴν χώραν.

Ἡ ὑπαρξὶς ὅλων αὐτῶν τῶν κομμάτων, καθὼς καὶ πολλὰ συγκρουόμενα γεγονότα καὶ κυρίως ἡ σύλληψις καὶ Δίκη τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη, εἶχαν ὡς συνέπεια μιὰ κρίσι στὸς κόλπους τῆς Ἀντιβασιλείας καὶ τὴν ἀνάκλησι τῶν Μάουρερ καὶ Ἀμπελ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1834.

Ἔτσι ὁ Ἀρμανσπεργκ ἔμεινε ὁ κύριος ἐκπρόσωπος τῆς Ἀντιβασιλείας γιὰ τὸ ἐπόμενο διάστημα (Ἰούλιος 1834-Μάϊος 1835).

Τοῦτο προκάλεσε ἀντιδράσεις, σὲ σημειῶ, ποὺ συμβούλευαν τὸν Ὁθωνα νὰ διακόψῃ τὶς ἐπισκέψεις του στὴν οἰκία τοῦ Ἀρμανσπεργκ. Ἡ ἐξουσία ὅμως τοῦ Ἀρμανσπεργκ περι-

1. Πρβλ. *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, τ. II' (1977), σσ. 27, 30, 63 [κατωτέρω Ἱστορία].

2. Πρβλ. *Ἐπιτομὴ Ἑγγράφων τοῦ Βρετανικοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν*, ἔκδοσις Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τ. Γ', σσ. 8-13, ἀρ. 13 (21-11-1835) [κατωτέρω F.O.].

οριζόταν αισθητά από την αυξανόμενη πολιτική ισχύ του Κωλέττη. Έτσι αναγκάστηκε να δώσει δύο κυρίως πολιτικές μάχες έναντι του Κωλέττη και έναντι του Όθωνος.³

Και τον μὲν Κωλέττη κατόρθωσε να τον αποστείλει στο Παρίσι, ως πρέσβη της Ελλάδος, τον δὲ Όθωνα τον αντιμετώπισε επιφυλακτικά, αφού ὁ Λουδοβίκος εἶχε αποφασίσει να κρατήσει τον Ἀρμανσπεργκ στη θέση του παρά τις επιφυλάξεις του.⁴

Σὲ μιὰ τέτοια ταραγμένη ἐποχή, πού ὁ πόλεμος τοῦ Τύπου κατὰ τοῦ Ἀρμανσπεργκ κατέστη καθημερινὸς καὶ πού ἡ παραμονή του στη θέση του θεωρεῖτο ἀμετακίνητη, λόγω Λουδοβίκου, ὁ Βασιλεὺς Όθων, συμπληρώσας τὸ 20ο ἔτος τῆς ἡλικίας του, κηρύχθηκε ἐνήλικος καὶ κατὰ τὸ πρωτόκολλον τοῦ Λονδίνου ἀνέλαβε τὴν 20^η Μαΐου 1835 τὴν ἐξουσία, ὡς Βασιλεὺς.

Μέσα σ' ἓνα πανηγυρικό περιβάλλον, μ' ἓνα λαὸ νὰ ἐκδηλώνη μὲ πολλοὺς τρόπους τὴν χαρὰ του, ὁ Βασιλεὺς μετέβη στὸ Μητροπολιτικὸ ναό, τὴν Ἀγία Εἰρήνη, ὅπου ἐνάλη δοξολογία. Βέβαια ἡ στέψις ἀποκλείστηκε ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία, αφού ὁ Όθων δὲν ἦταν ὀρθόδοξος.

Ἡ πόλις εἶχε ἤδη στολισθῇ μὲ μύρτα καὶ κλάδους. Ἡ ἀνάρρηση τοῦ Όθωνος στὸ θρόνο ἐορτάστηκε μὲ κανονιοβολισμοὺς, στρατιωτικὴ παράταξι, φωταγώγησι, ἀγῶνες καὶ ἐπίσημο χορό. «Μὲ τὴν δύσι τοῦ ἡλίου ἐρρίφθησαν 101 κανονιοβολισμοί, ἡ πόλις ἐφωταγωγήθη καὶ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἐκάηκαν πυροτεχνήματα».⁵

Ἡ σχετικὴ τελετὴ ὁλοκληρώθηκε στὰ Ἀνάκτορα, ὅπου οἱ Ἀντιβασιλεῖς ἀνήγγειλαν διὰ τοῦ Προέδρου τῶν τὴν λῆξι τῆς ἀποστολῆς τους. Ὁ λαὸς περίμενε, μὲ εὐνοϊκὲς προσδοκίες, αὐτοπρόσωπη ἀνάληψι ἀσκήσεως τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας, ὡς ὁρόσημο μιᾶς νέας ἐποχῆς.

Ἀντιπροσωπευτικὰ τῶν ἐλπίδων καὶ τῶν σχετικῶν ὁραμάτων τοῦ τότε ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶναι τὰ ὅσα ἀναφέρονται σὲ δημοσιεύματα, ὡς τὸν «Πανηγυρικὸν Λόγον εἰς τὴν Ἀναγόρευσιν τοῦ Μ. Β. τῆς Ἑλλάδος Όθωνος τοῦ Α'»⁶ ἀπὸ τὸν Π. Ι. Σμ.

Ἀπευθυνόμενος δὲ αὐτὸς στὸν Όθωνα ἔλεγε: «Ἰδοὺ Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἀπέστειλε τὸν Σωτῆρα τῆς ἐλευθερίας μας· ἀπέστειλε τὴν δόξαν καὶ τὴν ἀντιμυσθίαν τῶν ἀγώνων μας· τὸν ἀνακουφιστὴν τῶν ταλαιπωριῶν μας· τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς εὐδαιμονίας μας· τὸν πρὸ τοιούτων αἰώνων ἐπιθυμητὸν Βασιλέα τῆς Ἑλλάδος· τὸν πολυτίμητον καὶ πολυπόθητον Ἄνακτα ἡμῶν ΟΘΩΝΑ, εἰς τὸν ὅποιον σήμερον ἐναποταμιεύεται πᾶσα ἀγαθὴ ἐλπίς τοῦ εὐτυχοῦς μέλλοντος ἡμῶν. Ἰδοὺ, τέλος πάντων, ἔλαβε τέλος τῶν πολυπαθῶν ἀγώνων μας τὸ στάδιον· ἰδοὺ ἀνηγγέρθη σήμερον ἡ ἀκρόπολις τῆς ἀσφαλείας, τῆς ὑπάρξεως, τιμῆς καὶ περιουσίας ἡμῶν· ἰδοὺ, πλέον δὲν ἀρπάζει ἡ τυραννία τοὺς κόπους μας, μήτε ἐρημώνει τὰς συνοικίσεις μας, μήτε φονεύει, μήτε ἀνδραποδίζει τὰ φίλτατά μας· ἰδοὺ ὁ πρῶν φοβερὸς, ὡς ὁ λύκος, διαιτᾶται διὰ τῶν νόμων μετὰ τῶν ἀρνίων χωρὶς ὄνυχας καὶ ὀδόντας... Ποῖος λαὸς ἄλλος εἶδε τὰ τοιαῦτα, ἢ ἤκουσε τοιαῦτα; Τίς εἶδε λέγω, ἔθνος νεκρόν, ἀπηλπισμένον ἀφ' ὅλους, ἄοπλον, ἀσθενές, εἰς ἐσχάτην κατηντημένον ἀμηχανίαν, διὰ μιᾶς νὰ ἀναζήσῃ μόνον μὲ τὰ ὅπλα τῆς εὐσεβείας; Καὶ τίς ἄλλος ἠξιώθη τοιοῦτον γλυκύν, τοιοῦτον προσηνῆ, φιλόανθρωπον, φιλόμουσον καὶ φιλόχριστον Βασιλέα, παρὰ τοῦ λαοῦ τῆς Ἑλλάδος διὰ μόνην τὴν εὐσέβειαν, καὶ τὴν πρὸς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀκλόνητον Πίστιν αὐτῆς; ...Ἐπίσκεψαι, Κύριε,

3. Πρβλ. *Ἱστορία*, σσ. 47, 52.

4. Πρβλ. *Αἰὼν* 124/7-1-1840. *Ἱστορία*, σ. 56.

5. Πρβλ. Σπ. Β. Μαρκεζίνη, *Πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος*, τ. 1 (1966), σ. 139 [κατωτέρω Μαρκεζίνη].

6. Περιοδικὸ *Εὐαγγελικὴ Σάλπιγξ*, ἔτος Α', ἀρ. 27/15-5-1835.

τὸν θεοσεβέστατον Βασιλέα ἡμῶν ΟΘΩΝΑ, ὃν ἐδικαίωσας βασιλεύειν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος· ὅπλῳ ἀληθείας, ὅπλῳ εὐδοκίας στεφάνωσον αὐτόν· ἐπισκίασον ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ πολέμου· ἐνίσχυσον αὐτοῦ τὸν βραχίονα· ὕψωσον αὐτοῦ τὴν δεξιάν· κράτυνον αὐτοῦ τὴν Βασιλείαν· ὑπόταξον αὐτῷ πάντα τὰ βάρβαρα ἔθνη, τὰ τοὺς πολέμους θέλοντα· χάρισαι αὐτῷ βαθεῖαν καὶ ἀναφαίρετον τὴν εἰρήνην· λάλησον εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ ἀγαθὰ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας σου καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ σου· ἵνα ἐν γαλήνῃ αὐτοῦ ἡρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγωμεν ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι· (καὶ μετὰ χαρᾶς ἐκβοῶμεν)· Ζήτω! Ζήτω! Ζήτω ὁ Βασιλεὺς ἡμῶν ΟΘΩΝ!

Τὸ περιοδικὸ «Εὐαγγελικὴ Σάλπιγξ»⁷ χαιρετίζοντας τὸ γεγονὸς τῆς ἐνηλικιώσεως τοῦ Ὁθωνος ἔγραφε: «Μεγάλην χαρὰν καὶ εὐφροσύνην αἰσθάνεται σήμερον καὶ ἡ ἐκ πατρίδος μήτηρ ἡμῶν Ἑλλάς, περιέχουσα εἰς τοὺς κόλπους τῆς τὸν πολυαγάπητον υἱὸν καὶ Βασιλέα τῆς, ΟΘΩΝΑ τὸν πρῶτον, τὸν γλυκύτατον καὶ τιμαλφέστατον αὐτῆς καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα· ὅτι ἐν αὐτῷ βλέπει τὴν σύστασιν τοῦ σπέρματός τῆς· εἰς αὐτὸν προβλέπει τὴν αὐξησιν τοῦ ἔθνους τῆς καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τῶν λαῶν τῆς· καὶ δι' αὐτοῦ ἐλπίζει νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἀρχαίαν λαμπρότητα».

Μάλιστα ὁ ἀρθρογράφος ἔγραφε ὅτι ἐξεδόθη τότε «ἡ ὑψηλὴ ἐκείνη διαταγή· Διατάττομεν νὰ διαλυθῇ ἡ ἀταξία· καὶ διελύθη ἡ ἀταξία. Διατάττομεν νὰ εἰσαχθῇ ἡ εὐνομία· καὶ εἰσήχθη ἡ εὐνομία. Διατάττομεν νὰ ἐνεργοῦνται εἰς τὸ ἐξῆς οἱ νόμοι, νὰ ὑπερασπίζηται ἡ τιμὴ καὶ ἡ ἰδιοκτησία ἐκάστου κτλ. καὶ τὰ πάντα ἐβγήκαν εἰς τὸν ρυθμὸν καὶ ἐκ τὴν τάξιν των».

Καὶ καταλήγει ὁ ἀρθρογράφος «Οἱ Ἕλληνες, τὸ ἐπαναλαμβάνομεν, φυλάττουν τὸν Βασιλέα των καὶ μὲ ἀγάπην καὶ μὲ προσοχήν· οἱ Ἕλληνες εἶναι ἔτοιμοι νὰ χύσουν καὶ τὴν τελευταίαν ρανίδα τοῦ αἵματός των διὰ τὴν τιμὴν τοῦ Βασιλέως». Ὁ δὲ Μητροπολίτης Ἀργολίδος⁸ στὸ Λόγο του κατὰ τὸν ἐορτασμὸ τῆς ἐνηλικιώσεως τοῦ Ὁθωνος, κατὰ τὸ δεύτερο ἔτος, στὸν Ναὸ τοῦ ἁγίου Γεωργίου μετὰ τὴν θεία Λειτουργία ἐνώπιον τῆς Α. Μεγαλειότητος μὲ τίτλο «Χαρὰν μεγάλην, ἣτις ἔσται παντὶ τῷ λαῷ» ἔγραφε: «Μὲ τὴν χαρὰν εἰς μυριάδας προσώπων φωταγωγεῖ, εἰς μυριάδας προσώπων ἀντανακλᾶται... Ἡ ἡμέρα αὕτη καθιερώθη ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ἡ πρώτη ἐορτὴ τοῦ ἔθνους, τὴν ὁποίαν χρεωστοῦσιν ὅλοι οἱ Ἕλληνες νὰ πανηγυρίζωσιν εἰς αἰῶνας αἰώνων».⁹

Τέλος ὁ Διδάσκαλος Π. Σ. σὲ «Προσφώνημά» του, ἀπὸ τῆς Σπέτσες, σημείωνε: «Τιμὴν ἡμῶν· διότι ἀπεδείξαμεν εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ὅτι αἱ θυσίαι μας καὶ αἱ προσπάθειαι μας δὲν ἀπέβλεπον, ὥς τινες ἔλεγον, εἰς ἀναρχίαν καὶ ἀνομίαν ἀλλὰ διὰ νὰ ἀποκτήσωμεν εὐνομίαν καὶ Βασιλέα ἀξιόχρεον τῆς εὐγενείας μας, καὶ οὐχὶ τύραννον ἀπάνθρωπον, ἔχοντα τὸν λόγον τοῦ νόμον, ὑπὸ τοῦ ὁποίου τὴν ἄλυσον τέσσαρας σχεδὸν αἰῶνας ἐστέναξαν οἱ προπάτορές μας μὲ ἀρκετὸν διάστημα καὶ τῆς ἡμετέρας ἐποχῆς.

Τὴν ἔλευσιν λοιπὸν τῆς εὐδαιμονίας τῆς πατρίδος μας σήμερον πανηγυρίζοντες, καὶ τὰ προοίμια τῆς καλλίστης αὐτῆς ἀρχῆς συνεορτάζομεν· ἀρχῆς φωτὸς ἡμέρου, γαλήνης, ψυχῆς, βίου σώφρονος, πράξεων ἀγαθῶν, ἀντιβραβεύσεων τῶν ἀγωνισθέντων, δικαιωμάτων νομίμων διανομῆς, στηρίζεως εὐσεβείας, εὐχαριστήσεως εἰς τὸν Θεόν, ὅστις ἡξίωσεν ἡμᾶς τούτων διὰ τὸ ἄφατον αὐτοῦ ἔλεος».

7. *Εὐαγγελικὴ Σάλπιγξ*, ἔτος Α', ἀρ. 11/26-1-1835.

8. Κύριλλος Βογᾶσαρης (1833-1842).

9. *Εὐαγγελικὴ Σάλπιγξ*, ἔτος Α', ἀρ. 11/26-1-1835.

Καὶ καταλήγει: «Συναγállονται μεθ' ἡμῶν σήμερον καὶ αἱ σκιαὶ τῶν προγόνων μας, ὁρῶσαι τοὺς ἀπογόνους αὐτῶν τῆς δόξης των ἀξίους, ἀξίως ἀπὸ ἄξιον καὶ σοφὸν Βασιλέα ὁδηγομένους εἰς τὴν εὐδαιμονίαν των».¹⁰

Ὁ δὲ Ὅθων ἐξέδωκε τὴν ἐξῆς Π ρ ο κ ῆ ρ υ ξ ι ¹¹.

10. *Εὐαγγελικὴ Σάλπιγξ*, ἔτος Α', ἀρ. 12/2-2-1835.

11. Ἐφημ. Κυβερνήσεως, ἀρ. 1, 17-6-1835.

«ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ

Πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ὅτι ἡ Α. Μ. ἀναλαμβάνει τὰς ἡνίας τῆς Κυβερνήσεως.

ΟΘΩΝ

ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ,

Πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

Ἕλληνες!

Ὅτε διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν μεγαλοψύχων μεστῶν τῆς ἀνεξαρτησίας σας, καὶ κατ' ἰδίαν ὑμῶν ἐλευθέραν ἐκλογὴν προσεκλήθη ἐπὶ τοῦ Θρόνου τῆς Ἑλλάδος, κατέλιπον γονεῖς καὶ πατρίδα, κατέλιπον πᾶν ὅ,τι εἶχον προσφιλές, καὶ προτρεπόμενος ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἐκπληρώσεως τῶν καθηκόντων Μου, ἔσπευσα ἐν τῷ μέσῳ ὑμῶν, διὰ νὰ ἀφιερῶσω εἰς ὑμᾶς τὰς δυνάμεις, τὰς φροντίδας, τὴν πλήρη ἀγάπην Μου. Μ' ἐδέχθητε μὲ ἀγαλλίασιν' μὲ ἀγάπην ἀνταμείψατε τὴν πρὸς ὑμᾶς ἀγάπην Μου. Σᾶς παρηγγεῖλα ὁμόνοιαν' καὶ εἰς ταύτην τὴν παραγγελίαν Μου πάντες ὑπήκουσαν. Ἡ ἀναρχία συνεντρίβη' ἀθέμιτα ἐπιχειρήματα ὀλίγων τινῶν διεσκεδάσθησαν χωρὶς ν' ἀφήσουν οὐδὲ ἴχνη' ἡσυχία καὶ εὐταξία διεχύθη ἐπὶ τῆς ὥραίας ἡμῶν γῆς' αἱ οἰκογένειαι σας, ἡ ιδιοκτησία σας ἤρσαν τὴν ἀπὸ πολλοῦ στερουμένην ὑπεράσπισιν.

Ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ Θρόνου ἐπαυξήθη ἕκτοτε ἡ καλλιέργεια τῶν ἀγρῶν σας' ἀνεγέρθησαν ἀπὸ τὰ ἐρείτιά των αἱ οἰκίαι σας' συνεδέθησαν μὲ σφικτοτέρους δεσμοὺς αἱ κοινότητες' κατεστάθησαν τὰ δικαστήρια' ἐσυστήθησαν διάφορα καταστήματα' ἐσυντάχθησαν διάφοροι θεσμοθεσίαι' ἐτέθησαν αἱ βάσεις πολλῶν καλῶν' ἐθεραπεύθησαν πολλαὶ πληγαί. Χάρις εἰς τὴν ὑπὲρ ὑμῶν ἐπαγρυπνοῦσαν θεῖαν πρόνοιαν' χάρις εἰς τὰς τρεῖς μεγάλας Δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ἐξηκολούθησαν τὴν πρὸς ὑμᾶς εὐνοίαν καὶ βοήθειάν των' τιμὴ εἰς τὸ εὐγενές ὑμῶν φρόνημα, τὸ ὅποιον μὲ πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν ἐδέχετο τὰς διατάξεις τῆς Κυβερνήσεως.

Ἕλληνες! Μ' ὅλας τὰς εὐεργεσίας, τὰς ὁποίας ἡ χάρις τοῦ Ὑψίστου ἐπεδαψίλευσεν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος, μένουσι εἰσέτι ἀνοικταὶ πολυπληθεῖς πληγαὶ τῶν παρελθόντων χρόνων' μ' ὅλας τὰς μεγάλας προόδους, τὰς ὁποίας ἡ πατρίς ἔκαμει, ἔχει αὕτη εἰσέτι χρεῖαν ἀπείρων βελτιώσεων, ἄκρας ἐπιμελείας, ὑπομονῆς εἰς πολυειδεῖς στερήσεις, συντονωτάτης σπουδῆς, ἕως οὗ νὰ ἐξαλειφθῶσι τὰ ἴχνη τῶν ἀπείρων δυστυχιῶν, αἱ ὁποῖαι εἰς τοσούτων αἰώνων διάστημα κατερήμωσαν μὲ ἀπαραδειγματίστον καταστροφὴν τὴν ὥραίαν γῆν τῆς Ἑλλάδος.

Ἕλληνες! Γνωρίζω τὰ παθήματά σας, τὰς ἀνάγκας σας, τὰς εὐχάς σας' γνωρίζω τὰς ἀπαραδειγματίστους θυσίας, ὅσας ἐπροσφέρετε ὑπὲρ τῆς πατρίδος' τὴν μεγαλοψυχίαν σας, τὴν ἡρωϊκὴν σας ἀνδρίαν, μὲ τὴν ὁποίαν ἠγωνίσθητε' τὴν δόξαν τῶν ἀθανάτων προγόνων σας' τὴν ἰδίαν ὑμῶν δόξαν' γνωρίζω ὁλόκληρον τὴν ἔκτασιν τῆς ἀξίας σας, καὶ τὰς δικαίας ὑμῶν περὶ λαμπροτέρας τύχης καὶ εὐδαιμονίας ἀξιώσεις.

Ἕλληνες! Σταθερὸς θέλω διαμένει ἐν τῷ μέσῳ ὑμῶν' ἀμεταστρέπτως θέλω ἔχει προσηλωμένα τὰ βλέμματά Μου ἐπάνω σας, εἰς τὸ καλόν σας, εἰς τὴν εὐδαιμονίαν σας. Δὲν θέλει μὲ ἀπαυδήσει μηδὲ κόπος, μηδὲ δυσκολία κάμμία' ἐν ὑμῖν θέλω ζῆ καὶ ὑπὲρ ὑμῶν μόνον. Σήμερον, καθ' ἣν ἡμέραν ἀναλαμβάνω ἐγὼ αὐτὸς τὰς ἡνίας τῆς Κυβερνήσεως καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν, σᾶς ὑπόσχομαι κατ' ἐπανάληψιν νὰ ὑπερασπίζω πάντοτε τὴν ἱερὰν θρησκείαν τῶν ὑπηκόων του, καὶ νὰ ἦμαι στερεὸν στήριγμα τῆς ἀγίας αὐτῶν ἐκκλησίας' νὰ ἀπονέμω εἰς πάντας δικαιοσύνην' νὰ διατηρῶ πιστῶς τοὺς νόμους' νὰ διασώζω μὲ τὴν θεῖαν ἀντίληψιν κατὰ παντὸς ἐναντίου τὰς ἐλευθερίας σας, τὰ δικαιώματά σας, τὴν ἀνεξαρτησίαν σας, καὶ δι' ὅλης τῆς Κυβερνήσεώς Μου νὰ ἔχω πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν εὐτυχίαν, εὐδαιμονίαν καὶ δόξαν ὑμῶν.

Μὲ ἀκλόνητον σταθερότητα θέλω διατηρεῖ τὴν εὐταξίαν καὶ δημόσιον ἡσυχίαν' ἐπειδὴ ἄνευ τούτου σωτηρία δὲν ὑπάρχει.

Μετὰ τὴν ἐνθρόνισι, τοὺς πανηγυρισμοὺς καὶ τὶς ποικίλες ἐκδηλώσεις, ἐφάνησαν εὐθὺς ἀμέσως ἔντονα διοικητικὰ θέματα καὶ κυρίως τὸ θέμα παραμονῆς ἢ ὄχι τοῦ Ἀρμανσπεργκ στὴ θέσι του. Ὁ Ὅθων δὲν μπορούσε παρὰ νὰ τὸν κρατήσῃ, ἀφοῦ ὁ Λουδοβίκος εἶχε ἀποφασίσει τὴν παραμονή του γιὰ διπλωματικούς λόγους.

Ἔτσι ἐξέδωκε τὴν 20ῃ Μαΐου τοῦ 1835 δύο Διατάγματα: Πρῶτον τὸ «Περὶ τοῦ διορισμοῦ τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας»¹² μὲ τὸ ὁποῖο ἀνετίθεντο στὸν Ἀρμανσπεργκ

Ἡ βασιλική Μου χάρις θέλει μὲν δαψύλευθῇ εἰς τινὰς δυστυχεῖς, οἱ ὅποιοι κατὰ δικαστικὴν ἀπόφασιν στεροῦνται τὸ νῦν τὴν ἐλευθερίαν των· ἀλλ' ἡ αὐστηρότης τῶν Νόμων θέλει ἐφαρμοσθῇ εἰς ἐκείνους, ὅσοι εἰς τὸ μέλλον τολμήσουν νὰ ταραξοῦν τὴν ἡσυχίαν τοῦ τόπου, διότι τοῦτο ἀπαιτεῖ ἡ σωτηρία τοῦ Κράτους.

Μακρὰν ἀπὸ σὰς πᾶν πάθος, πᾶσα πρᾶξις αὐθαίρετος· μακρὰν πᾶσα διχόνοια· Ἕλληνες ὁμονοεῖται διὰ παντός!

Θέλω λάβει τὴν προσήκουσαν φροντίδα περὶ τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ ἀναπληρώσεως τῶν Νόμων, καὶ μέ ὅλην Μου τὴν δύναμιν θέλω προστατεῦει τὴν ιδιοκτησίαν, ὑπερασπίζει τὴν νόμιμον ἐλευθερίαν καὶ παγιώσει αὐτὴν διὰ τῆς βαθμίδον στερεώσεως θεσμοθεσιῶν καταλλήλων εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ τόπου καὶ εἰς τὰς δικαίας εὐχὰς τοῦ ἔθνους.

Καθ' ὅλας τὰς περιστάσεις θέλω ἀποδείξει τὸ πρὸς τὴν ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν βαθὺ σέβας Μου, καὶ διὰ τοῦτο θέλω λάβει ὑπὲρ τοῦ Θρόνου τῆς Ἑλλάδος, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ἀπογόνους Μου, ἰδιαίτεραν φροντίδα καὶ πρόνοιαν.

Θέλω ἐπιστήσῃ ὅλην Μου τὴν προσοχὴν εἰς τὰ σχολεῖα, καὶ θέλω φροντίσει διαφερόντως περὶ τῆς αὐξήσεως καὶ βελτιώσεως αὐτῶν· εἰς τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας θέλω χορηγήσῃ ὅλην τὴν περίθαλψιν, ὅσης ἔχουσι χρεῖαν, διὰ νὰ εὕρωσι πάλιν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν πατρίδα καὶ δόξαν.

Μὲ πλήρη δραστηριότητα θέλω προσπαθῇ νὰ ἐπαυξήσῃ τὴν εὐτυχίαν τοῦ τόπου, νὰ προάξῃ τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, καὶ νὰ θεραπεύσῃ τὰς ἐλλείψεις τῆς διοικήσεως. Ἰδιαίτερος θέλω καταβάλλει τὴν μεγίστην φροντίδα εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν δημοσίων πόρων, καὶ μὲ ἀκάματον σπουδὴν θέλω προσπαθῇ νὰ ἀποκαταστήσῃ ὅσον τάχιστα τὴν ἰσορροπίαν τῶν εἰσοδημάτων καὶ ἐξόδων.

Τὰς εἰς τὴν πατρίδα προσενεχθεῖσας θυσίας καὶ ἐκδουλεύσεις ἐνὸς ἐκάστου θέλω ἔχει πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν· ἀλλ' ἡ ἔκτασις τῆς κατὰ τοῦτο προμηθείας Μου πρέπει νὰ περιορισθῇ εἰς μόνὰ τὰ ἐνόντα μέσα.

Ἕλληνες! Ἡ πρὸς ὑμᾶς ἐμπιστοσύνη, ἡ πρὸς ὑμᾶς ἀγάπη Μου εἶναι ἀπεριόριστος· εἰς τὴν ἀγάπην, εἰς τὴν ἐμπιστοσύνην ὑμῶν εὐρίσκω τὴν μεγίστην Μου ἀγαλλίασιν.

Τὸ ἔργον τῆς Κυβερνήσεως εἶναι πολύπονον, τὸ αἰσθάνομαι. Ἕλληνες, δὲν πρέπει μὴδὲ σεῖς νὰ παρασυρθῇτε ἀπὸ ὑπερβολὴν ἐλπίδων. Βαθμίδον καὶ καταμικρὸν μόνον εἶναι δυνατόν νὰ φθάσῃτε εἰς τὸ τέρμα τῶν εὐχῶν σας, αἱ ὁποῖαι εἶναι καὶ εὐχαὶ ἰδικαί Μου.

Μὲ θάρρος ἀναλαμβάνω τὰ χρέη, τὰ ὁποῖα ἡ χεὶρ τοῦ Ὑψίστου Μ' ἐπέβαλε· μὲ τὴν θεῖαν ἀντίληψιν, καὶ τὴν ὑμετέραν συνδρομὴν θέλω τὰ ἐκτελεσάσῃ.

Ἡ δόξα, ἡ εὐδιαμονία σας εἶναι ὁ μόνος Μου σκοπός· ἡ ἐπιτυχία αὐτοῦ θέλει εἶσθαι ἡ μεγίστη Μου ἀνταμοιβή. Ἐξεδόξα ἐν Ἀθήναις, τὴν 20 Μαΐου 1835.

ΟΘΩΝ»

12. Ἐφημ. τῆς Κυβερν. 1, 17-6-1835. Πρβλ. *Αθηνᾶ* 253/29-6-1835.

«ΔΙΑΤΑΓΜΑ

Περὶ τοῦ διορισμοῦ τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας.

ΟΘΩΝ

ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Θεωροῦντες τὰς πολυειδεῖς γνώσεις καὶ τὴν πολυειρίαν τοῦ ἄχρι τοῦδε Προέδρου τῆς Ἀντιβασιλείας, Κόμητος Κυρίου Ἀρμανσπεργκ, καὶ ἀναγνωρίζοντες τὴν πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀγάπην του, παρωρμήθημεν νὰ προσκαλέσωμεν αὐτὸν νὰ διατηρήσῃ τουλάχιστον ἔτι μερικὸν καιρὸν ἐν τῷ Ἡμετέρῳ Βασιλείῳ, διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ λάβωμεν τὴν πολυτιμίαν του συμβουλῆν ὡς πρὸς τὰς πολιτικὰς ὑποθέσεις. Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τῆς Ἡμετέρας εὐλογίστου ἐμπιστοσύνης καὶ τῆς δικαίας ἀναγνωρίσεως τῆς ὑψηλῆς αὐτοῦ ἀξίας ὡς πρὸς τὸ Ἡμέτερον Πρόσωπον καὶ τὸ Βασιλεῖόν μας, ἀνεθέσαμεν ἤδη αὐτῷ τὴν διαφύλαξιν τῆς Ἡμετέρας σφραγίδος τῆς Ἐπικρατείας. Τὰ δὲ καθήκοντα τοῦ Ἡμετέρου

τὰ καθήκοντα τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας¹³ καὶ δεύτερον τὸ «Περὶ τῶν καθηκό-

Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας θέλουν κοινοποιηθῇ δι' ἰδιαίτερας ἀποφάσεως.

Γνωστοποιούμεν τοῦτο διὰ τῆς παρούσης εἰς τὸ Ἡμέτερον Ὑπουργικὸν Συμβούλιον, τὸ ὁποῖον ὀφείλει νὰ ἐνεργήσῃ τὴν δημοσίευσίν του διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως.

Ἐν Ἀθήναις τὴν 20 Μαΐου 1835.

ΟΘΩΝ»

13. Ἐφημ. τῆς Κυβερν. 1, 17-6-1835. Πρβλ. *Ἀθηνᾶ* 253/29-6-1835.

«ΔΙΑΤΑΓΜΑ

Περὶ τῶν καθηκόντων καὶ τοῦ βαθμοῦ τοῦ Ἀρχιγραμματέως
τῆς Ἐπικρατείας.

ΟΘΩΝ

ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἀπεφασίσαμεν νὰ προσδιορίσωμεν τὰ καθήκοντα καὶ τὸν βαθμὸν τοῦ Ἡμετέρου Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας καὶ διατάττομεν περὶ τούτου τὰ ἑξῆς:

Ἄρθρ. 1. Ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας εἶναι Πρόεδρος τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου.

Ἄρθρ. 2. Ἐπομένως καθήκον αὐτοῦ πρώτιστον εἶναι νὰ συνενοῇται ἀμέσως μετὰ τῶν Γραμματέων τῆς Ἐπικρατείας, διὰ νὰ διατηρῇ εἰς πλήρη ἀρμονίαν τὰς ὑποθέσεις τῶν διαφόρων Ὑπουργείων, νὰ προλαμβάνῃ καὶ ἐξομαλύνῃ τὰς μεταξὺ αὐτῶν συγκρούσεις καὶ νὰ φροντίζῃ περὶ τῆς ὁμοιομόρφου διανύσεως τοῦ παρ' Ἡμῶν ὀρισμένου Κυβερνητικοῦ συστήματος κατὰ τὰς Ἡμετέρας διαταγὰς.

Ἄρθρ. 3. Ὅσάκις Ἡμεῖς δὲν παρευρισκόμεθα αὐτοπροσώπως εἰς τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον, ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας διευθύνει συνήθως τὰς συνεδριάσεις αὐτοῦ· κοινοποιῶν Ἡμῖν προσωπικῶς τὰ πρακτικὰ αὐτῶν, ἐκθέτει προφορικῶς τὰ περὶ τούτων καὶ λαμβάνει τὰς διαταγὰς Ἡμῶν.

Εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφάσεων δὲν λαμβάνει καμμίαν μετοχήν, ἐκτὸς ἐὰν ἀναθέσωμεν ταύτην εἰς αὐτὸν δι' ἰδιαίτερας διαταγῆς ἢ πληρεξουσιότητος.

Ἄρθρ. 4. Ἡμῶν παρόντων ἐν τῷ Ὑπουργικῷ Συμβουλίῳ, ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας ἐνεργεῖ πάντοτε κατὰ τὰς Ἡμετέρας προσωπικὰς διαταγὰς.

Ἄρθρ. 5. Ὅταν παρευρισκόμεθα ἐν τῷ Ὑπουργικῷ Συμβουλίῳ δὲν ἀποφαινόμεθα τὰς Ἡμετέρας διαταγὰς καὶ ἀποφάσεις περὶ τῶν ἀντικειμένων, ὅσα ἐν αὐτῷ ἐξετέθησαν καὶ ἐσυζητήθησαν, αὗτα ἐκδίδονται ἀπὸ τοῦ Ἡμετέρου Βουλευτήριον.

Ἄρθρ. 6. Ἄλλως, ἅπασαι αἱ ὑποθέσεις τοῦ Κράτους, ὅσαι χρῆζονται τῆς Ἡμετέρας ἐγκρίσεως καὶ ἀποφάσεως, ἰδίως δὲ αἱ περὶ τούτου προτάσεις καὶ ἀναφοραὶ θέλουν ὑποβάλλεσθαι ἀπ' εὐθείας εἰς Ἡμᾶς ὑπὸ τῶν Ἡμετέρων Γραμματέων τῆς Ἐπικρατείας πρὸς ἰδίαν Ἡμῶν ἀνάπτυξιν.

Ἡμεῖς δὲ ἢ θέλομεν διατάττει περὶ τοῦ πρακτέου παραχρῆμα, ἢ θέλομεν παραπέμπει τὰ ὑποβληθέντα εἰς τὸν Ἀρχιγραμματέα τῆς Ἐπικρατείας, διὰ νὰ ὑποβάλῃ ἐκθεσιν καὶ νὰ ἐνεργήσῃ τὴν περαιτέρω αὐτῶν κατεργασίαν ἐν τῷ Ἡμετέρῳ Βουλευτηρίῳ (καβινέττῳ).

Ἄρθρ. 7. Ἐν τῷ Ἡμετέρῳ Βουλευτηρίῳ ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας εἶναι ὁ ἐγγύτατος Ἡμῶν Βούλαρχος, καὶ ὡς τοιοῦτος ἀναφέρεται πάντοτε εἰς Ἡμᾶς.

Καὶ οἱ Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας καὶ ὁ Ἡμέτερος Σύμβουλος δύνανται νὰ ἀναφέρωνται ἀμέσως εἰς Ἡμᾶς, ὅμως τότε μόνον, ὅταν ρητῶς παρ' Ἡμῶν προσκληθῶσι.

Ἄρθρ. 8. Ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας διευθύνει ἐν τῷ Ἡμετέρῳ Βουλευτηρίῳ, κατὰ τὰς ἰδιαίτερας Ἡμῶν διαταγὰς, ὅλας τὰς ὑποθέσεις, ὅσαι ἀφορῶσι τὰ τῆς Ἐπικρατείας, καὶ φροντίζει, ὡς νὰ συνθέτωνται αἱ ἀποφάσεις συμφώνως μετὰ τὴν θέλησίν Μας.

Ἄρθρ. 9. Ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας φυλάττει τὴν μεγάλην τοῦ Βασιλείου σφραγίδα, φροντίζει νὰ μὴν ἐπιτίθεται αὐτῇ, εἰμὴ ἐκεῖνα μόνον τὰ ἔγγραφα, ὅσα καθ' Ἡμετέραν Βασιλικὴν θέλησιν συνετέθησαν καὶ παρ' Ἡμῶν αὐτοχειρῶς ὑπεγράφησαν· ἐπαγρυπνεῖ ὥστε νὰ μὴ γίνῃ ὑπὸ τρίτου τινὸς κατάχρησις τῆς σφραγίδος τοῦ Βασιλείου, καὶ ἔνεκα τούτου προσεπιθέτει τὸ ὄνομά του εἰς πᾶσαν αὐτῆς ἐκτύπωσιν καὶ προσυπογράφει ἐπομένως τὰ παρ' Ἡμῶν ἔγκε-

κτων καὶ τοῦ βαθμοῦ τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας».

Ἐξ ἀφορμῆς αὐτῶν τῶν ἀποφάσεων τοῦ Ὁθωνος καὶ ἄλλων προγενέστερων ὁ Τύπος ἀνέδειξε τὸ θέμα τῆς παραμονῆς συμβούλων, κατὰ τὴν ἄσκησιν τῶν καθηκόντων του, μετὰ τὴν ἐνηλικίωσί του καὶ μάλιστα περὶ Ἑλλήνων ἢ ξένων συμβούλων.

Εἰδικώτερα ἐπισημάνθηκε καὶ σχολιάστηκε ἰδιαίτερα ἡ ἀπόφασιν τοῦ Ὁθωνος νὰ παρευρίσκεται τακτικὰ δύο φορὲς τὴν ἐβδομάδα στὰ Συμβούλια τῆς Ἀντιβασιλείας.

Ἡ ἐφημερίδα «Ὁ Σωτήρ»¹⁴ ἔγραφε σχετικὰ στίς 10 Φεβρουαρίου τοῦ 1835: «Ἡ Α. Μ. βλέπουσα ὅτι ἡγγικεν ἡ ὥρα νὰ λάβῃ εἰς τὰς χεῖράς της τὰς ἡνίας τῆς Κυβερνήσεως καὶ νὰ ἐνῶσῃ εἰς τὸ πολιτικὸν σκάφος μας τὴν ὁποίαν κρίνει κατάλληλον διεύθυνσιν, συνέλαβε τὴν εὐτυχὴ ιδέαν νὰ παρευρίσκεται τακτικῶς δις τῆς ἐβδομάδος εἰς τὰ Συμβούλια τῆς Ἀντιβασιλείας. Ἡ ἀπόφασιν αὐτὴ τοῦ Βασιλέως εἶναι ἀνωτέρα παντὸς ἐπαίνου, εἶναι οἰωνὸς ἄριστος διὰ τὸ μέλλον, καὶ ἡμπορεῖ νὰ ἔχῃ κάλλιστα ἀποτελέσματα».

Τὸ μέτρο αὐτὸ ἡ ἐφημερίδα «Ὁ Σωτήρ» τὸ θεωροῦσε ἀξιόλογο γιὰ δύο κυρίως λόγους: Πρῶτον, γιατί ἡ βασιλικὴ παρουσίαμποροῦσε νὰ ἔχῃ τὴν μεγαλύτερη ἐπιρροή στίς ἀποφάσεις τῆς Ἀντιβασιλείας. Δεύτερον, γιατί ἡ Α. Μ. ἄρχισε νὰ παίρνῃ λεπτομερῆ ιδέα τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἀνθρώπων τῆς Ἑλλάδος.

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ πιστεῦσῃ κανεὶς ὅτι ὁ Βασιλεὺς παρευρισκόμενος στὰ Συμβούλια

κριμένα ἔγγραφα. Ἐκτὸς τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας προσυπογράφουσι τὰ ἔγγραφα καὶ οἱ ἀρμόδιοι Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας, οἵτινες καὶ ἀναλαμβάνουν οὕτω τὴν τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς ἐκτελέσεως αὐτῶν εὐθύνην.

Ἄρθρ. 10. Οἱ Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας διευθύνουν μὲν ἀνεξαρτήτως τοὺς εἰς αὐτοὺς κλάδους τῆς διοικήσεως, ὄντες ἀμέσως ὡς πρὸς Ἡμᾶς ὑπεύθυνοι· ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας δὲ ἔχει ὑπὸ τὰς διαταγὰς Μας τὴν ἀνωτάτην ἐπιτήρησιν καὶ τὸν ἔλεγχον παντὸς κλάδου τῆς διοικήσεως ἀνεξαιρέτως· διὸ καὶ δύναται νὰ ζητῇ λόγον καὶ διασάφησιν περὶ παντὸς ἀντικειμένου καὶ νὰ διατάτῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν Μας.

Ἄρθρ. 11. Παρέχομεν πρὸς τούτοις αὐτῶ τὴν ἐξουσίαν νὰ ἐμποδίζῃ προσωρινῶς τὴν ἐκτέλεσιν μέτρων καὶ διαταγμάτων τῶν Κυβερνητικῶν Ἀρχῶν, διὰ νὰ ζητῇ περὶ τούτων τὰς Ἡμετέρας διαταγὰς, ἢ νὰ ἐπιφέρῃ, συνεννοούμενος μετὰ τοῦ ἀρμοδίου Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας, τὴν ἐπὶ τὸ νόμιμον καὶ πρὸς τὸ κοινὸν καλὸν μεταρρύθμισιν.

Ἄρθρ. 12. Εἰς ἐκτάκτους καὶ κατεπειγούσας περιπτώσεις δύναται νὰ ἐκδίδῃ διαταγὰς, ὡς αἰεὶ ρητῶς τὸ ἐπιτρέψωμεν εἰς αὐτόν· περὶ δὲ τούτου θέλομεν πάντοτε εἰδοποιεῖ τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον. Αἱ μὲν Ἀρχαὶ ὀφείλουσι νὰ ὑπακούσωσιν εἰς αὐτὰς τὰς διαταγὰς, ὁ δὲ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας χρεωστεῖ νὰ γνωστοποιῇ αὐτὰς Ἡμῖν, καὶ εἶναι ὑπεύθυνος περὶ τούτου ἐνώπιόν Μας.

Ἄρθρ. 13. Ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας συνεννοούμενος ἀμέσως μετὰ τῶν Γραμματέων τῆς Ἐπικρατείας θέλει φροντίζει περὶ δραστηρίας καὶ ἐντελοῦς προπαρασκευῆς τῶν νόμων, διαταγμάτων, κανονισμῶν καὶ ἄλλων εἰς τὴν Ἡμετέραν ἔγκρισιν ὑποβλητέων ἀντικειμένων.

Ἄρθρ. 14. Ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας ἔχει τὸν πρῶτον μεταξὺ τῶν ὑπαλλήλων τοῦ Βασιλείου βαθμὸν καὶ προηγεῖται ἐπομένως ἀπάντων.

Ἄρθρ. 15. Τὸ παρὸν διαταγμὰ νὰ δημοσιευθῇ διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 20 Μαΐου 1835.

ΟΘΩΝ

Ὁ Κόμης ΑΡΜΑΝΣΠΕΡΓ,
Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας

Οἱ Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας,
Ν.Γ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ, Ι. ΡΙΖΟΣ ΛΕΣΟΥΪΡΟΣ, Τ. ΠΡΑΪΔΗΣ»

14. Ἐφημ. «Ὁ Σωτήρ», ἔτος Β΄, ἀρ. 7/10-2-1835.

εἶχε καὶ τὴν παραμικρότερη εὐθύνη γιὰ τὶς πράξεις της. Ἡ Ἀντιβασιλεία, ὑποστήριζε ὁ ἀρθρογράφος, δὲν μπορεί, οὔτε πρέπει νὰ θέλῃ νὰ δικαιολογήσῃ τὰ μέτρα της διὰ τῆς βασιλικῆς παρουσίας στὰ Συμβούλια. Ὁ Βασιλεὺς παρευρίσκεται στὰ Συμβούλια γιὰ νὰ διδάσκεται καὶ νὰ μαθαίνῃ καὶ ὄχι νὰ ἐπικυρώνῃ τὰ ἔργα τῆς Ἀντιβασιλείας. Ὅταν φθάσῃ ἡ ὥρα τῆς ἀναγορεύσεώς του, «ὁ Βασιλεὺς πρέπει νὰ φανῇ παρθένος εἰς τὰ ὄμματα τοῦ λαοῦ του, ἀμέτοχος τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ κακοῦ, τὸ ὁποῖον ἔκρινεν, ἐν ᾧ ἦταν ἀνήλιξ».

Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς κρατᾷ ἀκριβῆ λογαριασμό καὶ τῶν πράξεων τῆς Ἀντιβασιλείας, τὶς ὁποῖες δὲν συγγέει διόλου μὲ τὸ ἱερὸν τοῦ Βασιλέως μέτωπο. Τὸ μέτωπο αὐτοῦ τοῦ Βασιλέως, τὸν ὁποῖον τὸ Συμβούλιο τοῦ Λονδίνου ἐπέλεξε ὡς Βασιλέα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ ὥρισε Ἀντιβασιλεία μέχρι τῆς ἐνηλικιώσεως αὐτοῦ τὸ εἰκοστὸ ἔτος τῆς ἡλικίας του.

Τὸ αὐτὸ Συμβούλιο, ἔγραφε «Ὁ Σωτήρ»,¹⁵ «κοινολογεῖται» νὰ συνθέσῃ νέαν ἐπιτροπὴν γιὰ νὰ προετοιμάσῃ τὰ τῆς ἀναγορεύσεως καὶ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἓνα «Αὐλικὸν Συμβούλιον» πλησίον τοῦ Βασιλέως καὶ ἴσως νὰ διευθύνῃ καὶ τὸ κράτος.

«Ἄν τὸ ἐν Λονδίῳ Συμβούλιον», σημειώνει ὁ ἀρθρογράφος τῆς αὐτῆς ἐφημερίδος, «θελήσῃ νὰ ἐπιβάλῃ νέαν Ἐπιτροπὴν, νέους Συμβούλους, διὰ νὰ διευθύνῃ τὸ Κράτος, καὶ ὅταν ὁ Βασιλεὺς μας λάβῃ εἰς τὰς χεῖράς του τὰς ἡνίας τῆς Κυβερνήσεως, ἡ πρᾶξις αὐτὴ δὲν ἡμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ, εἰμὴ ὡς μία προσβολὴ κατὰ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἀτόμου τῆς Α. Μ. καὶ κατὰ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ὁλοκλήρου». Ἔστω, ὅτι δεχόμεθα γιὰ δύο ἢ τρία χρόνια ἓνα τέτοιο συμβούλιο. Ποιὸς μπορεί νὰ μᾶς βεβαιώσῃ ὅτι μετὰ τὴ χρονικὴ αὐτὴ περίοδο δὲν θὰ ὀρισθῇ ἄλλη, καὶ μετὰ ἄλλη «τότε» διερωτᾶται ὁ ἀρθρογράφος, «ποῦ ἔμεινεν ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ Βασιλέως μας; ποῦ ἔμεινε ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ ἔθνους μας;».

«Διατί λοιπὸν τὸ νέον Συμβούλιον», διερωτᾶται ἀκόμη ὁ ἀρθρογράφος. «Ποῖον τὸ ὄφελος νέας Ἐπιτροπῆς, ἢ Κηδεμόνος; Κατὰ δυστυχίαν, ὀλέθρια ἀποτελέσματα βλέπομεν πολλά, καλὸν δὲν ἔχομεν κανένα». Ὅταν σήμερ' ἓναν ἐνήλικον Βασιλιὰ διορίζεται Συμβούλιο ἀπὸ ξένες Δυνάμεις, ποιὸς ὁ λόγος νὰ μὴ διορισθῇ αὐριο ἀπὸ τὶς ἴδιες Δυνάμεις στὸ Βασιλιὰ τῆς Αὐστρίας, στὸ Βασιλιὰ τῆς Πρωσίας, στὸ Βασιλιὰ τῆς Βαυαρίας, κλπ. Ὁ Λαὸς τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἀνυπόμονος νὰ δῇ ἐπὶ κεφαλῇ τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων τῆς Πατρίδος του «Διοίκησιν Ἐθνικὴν. Μόνον ὁ Βασιλεὺς εἶναι ἄξιος νὰ συστήσῃ τοιαύτην».

Ἐξ ἀφορμῆς διαφορῶν πραγμάτων, ἀπὸ τὸ Μόναχο τῆς Βαυαρίας, ποὺ γράφτηκαν ἀπὸ ἀξιόπιστα πρόσωπα, καὶ τὰ ὁποῖα παρέχουν «πολλὰς περιέργους πληροφορίας ὡς πρὸς τὸ ὄμμα μὲ τὸ ὁποῖον θεωροῦνται τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα εἰς κρίσεις τὰς ὁποίας κάμνουν περὶ τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος». Ἡ ἐφημερίδα «Ὁ Σωτήρ»¹⁶ σχολιάζοντας αὐτὰ δέχεται τὴν μεγάλην προσφορὰ τοῦ φιλέλληνος Λουδοβίκου νὰ στείλῃ τὸν υἱό του στὴν Ἑλλάδα, καὶ τὸν εὐγνωμονεῖ γιὰ τὶς πολλὰς του «ἀγαθοεργίας» ποὺ εἶναι συνδεδεμένες μὲ τὴν ἀναγέννησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους. Ὅμως ὁ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας, μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ περικυκλωμένος ἀπὸ ἐγωῖστὰς καὶ φιλοδόξους ἀνθρώπους μὴ γνωρίζοντες τὶς ἀνάγκες τοῦ λαοῦ, μπορεί νὰ ἐξαπατηθῇ καὶ νὰ νομίζῃ ὅτι ἐργάζεται πατρικὰ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐνεργεῖ γιὰ τὸ καλὸ τῆς πατρίδος τους.

Ἀλλὰ ἐὰν ὁ Λουδοβίκος θέλῃ νὰ μείνῃ αἰώνια ἐνωμένος μὲ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος,

15. Ὁ Σωτήρ, ἔτος Β', ἀρ. 8/14-2-1835.

16. Ὁ Σωτήρ, ἔτος Β', ἀρ. 21/31-3-1835.

τότε δὲν πρέπει νὰ στείλῃ ἢ νὰ ἀφήσῃ ξένους Συμβούλους πλησίον τοῦ υἱοῦ του, οἱ ὅποιοι μπορεῖ νὰ εἶναι φίλοι τῆς Ἑλλάδος, «ἀλλ' ὡς ξένοι καὶ ἀνίδεοι τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτήρος, δὲν μποροῦν νὰ χρησιμεύσουν εἰς τὸν τόπον».

Ὅταν μιλούσαμε περὶ τοῦ Αὐλικοῦ Συμβουλίου, σημείωνε ὁ ἀρθρογράφος, ἀποδείξαμε πόσο εἶναι ἀναγκαῖο καὶ στὴ Βασιλικὴ καὶ τὴν Ἐθνικὴ ἀξιοπρέπεια «τὸ νὰ μείνῃ ὁ Βασιλεὺς ἐλεύθερος εἰς τὸν ἐνθρονισμόν του νὰ ἐκλέξῃ τοὺς Συμβούλους του ὅπου εὐαρεστεῖται, καὶ νὰ μὴν ἐπιβληθῇ ὅποιοσδήποτε καὶ ἂν εἶναι εἰς τὴν Α.Μ., διότι τοῦτο ἀρκεῖ νὰ προξενήσῃ τὴν μεγαλητέραν δυσαρέσκειαν εἰς τὸ Ἔθνος».

Ἡ δὲ ἐφημερίδα «Ἀθηνᾶ»¹⁷ ὑποστήριξε ὅτι οἱ Σύμβουλοι τοῦ Βασιλέως πρέπει νὰ εἶναι Ἕλληνες, πού γνωρίζουν τὶς ἀνάγκες τοῦ Ἔθνους. Μάλιστα πρότεινε τὴν σύγκλησι τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Ἔθνους, διὰ νὰ συνεργήσουν μετὰ τοῦ Βασιλέως στὴν στερέωσι τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς εὐταξίας στὴν Ἑλλάδα.

Ἡ ἐφημερίδα «Ἐποχή»¹⁸ ἀντιτίθετο πρὸς τὶς θέσεις τῆς ἐφημ. «Ὁ Σωτὴρ» καὶ τῆς ἐφημ. «Ἀθηνᾶ», οἱ ὁποῖες συμφωνοῦσαν. Καὶ τοῦτο γιατί αὐτὲς οἱ ἐφημερίδες ἀποδοκίμαζαν «ὅχι τὸ λαμβανόμενον μέτρον ὑπὲρ τῆς συστάσεως ἐνὸς Συμβουλίου, ἀλλ' ἐκεῖνο τὸ νὰ σύγκειται ἀπὸ ξένους».

Ἄν καὶ δέχεται ἡ αὐτὴ ἐφημερίδα ὅτι δὲν πρέπει νὰ παραχωρῆται σὲ ξένους «τὸ τόσον γλυκὺ δικαίωμα» νὰ κυβερνᾶται ἀπὸ τὰ ἴδια του τὰ μέλη, ὅμως δὲν βρίσκει κάτι κακὸ νὰ ὑπάρχουν ξένοι στὸ Αὐλικὸ Συμβούλιο, πού σκοποῖ εἶχε νὰ χειραγωγῇ τὸν Βασιλέα μετὰ τὴν ἐνηλικίωσί του.

Βέβαια, σημειώνει ἀκόμη ὁ ἀρθρογράφος, ὑπάρχουν ἄνθρωποι στὴν Ἑλλάδα στὴν πρώτη τάξι τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ στὸ πλῆθος, προικισμένοι «μὲ ἰκανὸν πατριωτισμόν καὶ ἀρετὴν», πού μποροῦν νὰ ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὰ πάθη τους καὶ νὰ λησμονήσουν κόμματα καὶ φατρίες, ἀλλὰ ὁ ὀρθὸς λόγος ὑπαγορεύει νὰ δώσουν τὴν προτίμησι στοὺς ξένους. Καὶ τοῦτο γιατί οἱ ξένοι «ἐὰν ὑποπέσουν εἰς σφάλματα, θέλουν τὸ κάμνει ἐξ ἀγνοίας, καὶ τὰ ἀκούσια σφάλματα, μολονότι ἀκριβὰ, ἡμποροῦν νὰ ἐπανορθωθοῦν, ἐν ᾧ τὰ ἀπὸ πάθη καὶ φατρίας πηγάζοντα ἐπανορθώνονται δυσκόλως καὶ μὲ τὴν καθολικὴν ἔξωσιν τῶν προτατιῶν».

Κοινὴ διαπίστωσις εἶναι ὅτι ἀπὸ τοὺς αὐτόχθονες πολλοὶ ἔγιναν πρόξενοι ἐμφυλίων συγκρούσεων, διαίρεσαν τὸ ἔθνος καὶ συνέβαλαν τὸ κομματικὸ πνεῦμα νὰ κυριεύσῃ, κατὰ δυστυχίαν, ὅλες τὶς τάξεις. Καὶ τὸ χειρότερον εἶναι ὅτι μερικοὶ ἀπ' αὐτούς, ὡς ἀρχηγοὶ κομμάτων «ἀπέχουσι πολὺ νὰ δώσουν τὰ ἐχέγγυα συμβιβαστικοῦ πνεύματος καὶ συνουλώσεως τῶν διαφορῶν φατριῶν».

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ θέμα τῆς παραμονῆς τοῦ Ἀρμανσπεργκ πλησίον τοῦ Ὁθωνος, τοῦτο, κατὰ τὴν ἐφημ. «Ἐποχή»,¹⁹ «δὲν θέλει εἶσθαι χωρὶς καρπὸν». Ἡ τριακοντάμηνος πείρα τοῦ Κόμητος πρέπει νὰ τὸν δίδαξε καὶ τὶς ἀνάγκες τοῦ τόπου μας καὶ τοὺς πόρους του καὶ τὰ προσφύεστερα μέτρα στὸ νὰ τοὺς μεταλευθῇ.

17. *Ἀθηνᾶ*, 253/29-6-1835.

18. *Ἐφημ. Ἐποχή*, ἀρ. 40/21-2-1835.

19. *Ἐποχή* 40/21-2-1835.

Βιβλιοκρισία

Π. Β. Πάσχου

«*Έν θλίψει Πλάτωνάς με...*», Ποιήματα, Αθήνα, έκδ. Παρηγσία, 2017, σελ. 100

Προλογικά: Α. Έν ταῖς τοῦ βίου συμφοραῖς οὐδέν παραμύθιον ἡδύτερον τέχνης. «Στίς περὶ πέτειες τῆς ζωῆς καμία παρηγορία, καμία ἀνακούφιση, δέν εἶναι πῶς γλυκιά, πῶς εὐχάριστη ἀπὸ τῆ δημιουργίας, τῆ γέννα καὶ μάλιστα τὴν ψυχοπνευματική».

Β. Οἱ ψηλές βουνοκορφές ἔχουν καὶ βαθιές χαράδρες. Τὸ θέμα εἶναι νὰ βγεῖς ἀπὸ τὴ χαράδρα καὶ νὰ ἀντικρύσεις τὴν τελειότητα τῆς θεᾶς τῆς δημιουργίας ἀπὸ τὴν βουνοκορφή.

Γ. Σκοτάδι-Φῶς. Χαράδρα-Βουνοκορφή. Ἀμαρτία-Λύτρωση.

Ο Π. Β. Πάσχος, μέ αὐτὴ τοῦ τὴν ποιητικὴ συλλογή, φτάνει, κατὰ τὴ γνώμη μου, στὴν κορυφή, ἀπὸ κάθε ἀποψη τῆς λυτρωτικῆς ποιητικῆς δημιουργίας τοῦ. Ἀπεικονίζει ἔντονα καὶ καθαρά τὸ σκοτάδι καὶ τὸ φῶς, τίς κορυφές καὶ τίς χαράδρες τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπινου κόσμου ἀλλὰ καὶ τὸν ἀγῶνα καὶ τὴν ἀγωνία νὰ βγεῖ στό φῶς καὶ νὰ ἀνέβει στίς κορφές τῆς λύτρωσης καὶ τῆς Πλατωνικῆς ὕψισης ἡδονῆς, τὴν προσέγγιση δηλαδή στὴν τελειότητα καὶ τὴν ὁμορφιά τῆς θεϊκῆς δημιουργίας.

Τὸ σπουδαῖο σ' αὐτό τὸ ποιοτικὸ δημιούργημα δέν εἶναι μόνο ἡ λυτρωτικὴ πορεία καὶ ἡ ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὰ σκοτεινά καὶ χαραδρώδη τῆς δικῆς τοῦ ψυχῆς.

Ἐχοντας χαρακτήρα γενικὸ ἀγγίζει τὴν ψυχὴ τοῦ κάθε ὁδοιπόρου πού ἔχει ψυχικὸ βάσανο καὶ πλοῦτο, ἀλλὰ δέν μπορεῖ γεννώντας ὁ ἴδιος δημιουργικά, νὰ πετάξει στίς κορφές καὶ νὰ λυτρωθεῖ.

Ἔτσι τὸ ποιητικὸ αὐτὸ δημιούργημα ἔχει τὸν χαρακτήρα κλασσικοῦ δημιουργήματος μίαν πού εἶναι γενικὸ καὶ ὄχι μόνο προσωπικό, ἀλλὰ κυρίως εἶναι ἀπεικόνιση τῆς αἰώνιας προσπάθειας τοῦ ἀνθρώπου νὰ βγεῖ ἀπὸ τὸ σκοτάδι τῆς κόλασης καὶ νὰ ἀντικρύσει τὸ λυτρωτικὸ φῶς τοῦ ὑπέρτατου δημιουργοῦ.

Τὴ λυτρωτικὴ ἡδονὴ δέν μπορεῖ νὰ τὴ νιώσει μέ τὴν ἴδια τελειότητα ὁ ἀναγνώστης. Ὅμως εἶναι ἓνα στήριγμα, μιά βοήθεια γιὰ νὰ νιώσει καλύτερα τὴν δική του ἐσωτερικὴ πάλη, τὴ θλίψη, ἀλλὰ καὶ τὴν ἡδονὴ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀένανη προσπάθεια ἀπὸ τὸ σκοτάδι στό φῶς.

Ἔτσι, μιά κριτικὴ ματιὰ τοῦ ποιητικοῦ δημιουργήματος, καταντᾷ νὰ εἶναι πῶς πολὺ ἀντίγραφο τοῦ δικοῦ τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου, καὶ τῆς ἀνοδικῆς τοῦ προσπάθειας, πέρα καὶ πᾶνω ἀπὸ τὴν ἐρμηνεία τῆς ποιητικῆς δημιουργίας, χωρὶς νὰ παραγράφεται, αὐτὴ ἡ δημιουργικὴ γέννα τοῦ ἴδιου τοῦ ποιητῆ, πού βοηθᾷ καὶ τὸν ἀδύνατο στὴν τέχνη νὰ μοιραστεῖ τὴν ὁδὸν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἡδονὴ αὐτοῦ τοῦ λυτρωτικοῦ ἀγῶνα. (Ἡ τέχνη βγαίνει ἀπὸ τὸ ρῆμα τίκτω πού σημαίνει γεννᾷ, δημιουργῶ).

Χωρὶς νὰ θέλω νὰ περιορίσω τὴν γενικότητα τῆς ἀπήχησης αὐτῆς τῆς ποιητικῆς δημιουργίας, αὐτό τὸ συναίσθημα μπορεῖ νὰ τὸ νοιώσει πῶς ἔντονα ἄνθρωπος μέ πλοῦτο μνήμης καὶ ζωῆς ἀπὸ τὴν ἐπαφὴ μέ τὴν φύση καὶ μάλιστα μέ τίς ἀγέρωχες ψηλές βουνοκορφές.

Φεύγοντας ἀπὸ τὸ γενικὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ δημιουργήματος καὶ κάνοντας μιά συνοπτικὴ πορεία στὰ ἐπιμέρους, μέ τὴ βεβαιότητα ἐλλειπτικῆς προσέγγισής μου ἀναγκαστικά, ἤθελα νὰ ἐπισημάνω τὰ ἑξῆς:

Τὸ γλωσσικὸ τοῦ ὀπλοστάσιου εἶναι ἓνας ἀποθησαυρισμὸς τοῦ πλούσιου ἐλληνικοῦ λόγου. Ἐκφράζεται μέ ὁμορφὴ τελειότητα μέ τὸν ζωντανὸ νεοελληνικὸ λόγο, ἐμπλουτισμένο μέ τὴν

ἀρχαία παράδοση, τὴν ἀπλή καὶ καθαρὴ γλῶσσα τῆς Χριστιανικῆς λατρείας, ἔχει τὸ θησαυρὸ τῆς δημοτικῆς ποίησης, τῶν λογίων μας, τοῦ Παπαδιαμάντη, τοῦ Καβάφη κ.ἄ., τέλεια ἐναρμονισμένο μὲ τὸ δικό του πλούσιο γλωσσικὸ ὄπλοστάσιο.

Καὶ ἂν, ὅπως λένε οἱ γλωσσολόγοι, οἱ λέξεις εἶναι ἡ φωνὴ τῶν πραγμάτων στὴν ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων, τότε ὁ ὑπέροχος δημιουργὸς ἀντικρύνει τὴν ὁμορφίαν τοῦ κόσμου τῶν θεῶν, κατὰ τὸ πιστεύω του, δημιουργημάτων καὶ νοιώθει τὸ λυτρωτικὸ φῶς ἀπὸ τὸν ζοφώδη καὶ ἀσέληνο ἔρωτα τῆς ἁμαρτίας, ὅπως “ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνὴ” στὸν ἀριστουργηματικὸ ὕμνο τῆς Μεγάλης Τρίτης.

Ακόμα συνεχίζει μὲ ἕνα πλῆθος συμβολισμῶν τοῦ φυσικοῦ κόσμου (πουλιά, κελαηδισμοὺς, δέντρα κ.ἄ.) ποὺ δίνουν στὸν δημιουργὸ μιὰ πίκρα γιὰ τὴν πτῶση του καὶ μιὰ γλυκιὰ ἐλπίδα καὶ προσδοκία γιὰ τὸ φῶς τῆς θεϊκῆς λύτρωσης. Πέρα ἀπὸ τὴν λατρεία γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη, τὸν Κόντογλου κ.ἄ., εἶναι στὴν οὐσία Καβαφικός μιὰν ποὺ δὲν δειλιάζει νὰ τρέχει καὶ ν’ ἀγωνίζεται στὰ σκοτεινὰ βουνὰ τῶν πόθων του καὶ τίς ἀγones ἐρήμους, μέσα καὶ ἔξω του. Τὸ ἴδιο τὸ ταξίδι εἶναι ἕνα λυτρωτικὸ βάλσαμο.

Ὁ παράδεισος καὶ ἡ κόλαση, τὸ ἀγκάθι καὶ τὸ τριαντάφυλλο, οἱ ψηλές βουνοκορφές ἀλλὰ καὶ οἱ βαθιές χαράδρες τῆς ψυχῆς του ἔχοντας τίς φτεροῦγες τῆς ποιητικῆς του δημιουργίας τὸν βοηθᾶνε νὰ νοιώσει τὴν ὕψιστη λυτρωτικὴ ἡδονὴ προσεγγίζοντας τὸ ἀπόλυτο καὶ ἄφθαρτο φῶς τῆς θεϊκῆς δημιουργίας, στὴν ὁποία λίγοι μποροῦν νὰ φτάσουν μέσα ἀπὸ τὰ δημιουργήματα τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ πνεύματος.

Ακόμα θὰ μπορούσε κανεὶς, διαβάζοντας τὸ δημιούργημα, νὰ δεῖ καὶ νὰ βιώσει.

- α. Τὴν ἐσωτερικὴ ἀνάγκη γιὰ γέννα (δημιουργία) μέσω τῆς ποιητικῆς μορφῆς.
- β. Τὸ πέταγμα στὰ ψηλά τῆς φύσης ἀντανakλᾷ στὰ ψηλά τῆς ψυχῆς.
- γ. Οἱ ὁμορφιές τῆς φύσης εἶναι βάλσαμο γιὰ τίς πληγές τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ καὶ ἀγῶνας προσέγγισης καὶ λύτρωσης.
- δ. Ἐντονὴ σ’ ὅλο το δημιούργημα εἶναι ἡ πίκρα καὶ τὰ δάκρυα ἀπὸ τὴν πτῶση (ἁμαρτία) ἀλλὰ καὶ μιὰ γλυκιὰ ἀπογείωση ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὴν ἀγωνιώδη πορεία πρὸς τὸ φῶς καὶ τὴ λύτρωση.

Ακόμα μπορεῖ κανεὶς νὰ νοιώσει βιώματα πόνου καὶ λύπης τῶν παιδικῶν χρόνων.

Μόνιμο μοτίβο: ἡ ἁμαρτία, ὁ δαίμονας, ὁ σταυρὸς ἀλλὰ καὶ ἡ γαλήνια λύτρωση.

Ὁ διεισδυτικὸς λόγος στὰ ἔγκατα τῆς ψυχῆς του εἶναι, γιὰ τὸν δημιουργὸ, μιὰ μοναδικὴ ἡδονὴ διείσδυσης, μέσα ἀπὸ τὸν λυτρωτικὸ-θεϊκὸ λόγον.

Περιδιαβαίνοντας κάποιοι αὐτὸ τὸ ὑπέροχο ποιητικὸ δημιούργημα, μπορεῖ νὰ πάθει καὶ νὰ μάθει χίλια δυὸ γιὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ψυχῆς του, νὰ βγεῖ ἀπὸ τὰ σκοτεινὰ τῆς πτώσης καὶ νὰ ἀντικρύσει τὸ θεϊκὸ φῶς τῆς λύτρωσης.

Διαβάζοντας ξανά καὶ ξανά αὐτὰ τὰ ὑπέροχα διαμάντα τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ λόγου του, μοῦ ἔρχεται στό νοῦ ὁ ποιητὴς τοῦ βουνοῦ καὶ τῆς στάνης, ὁ Κρυστάλλης ποὺ παρακαλεῖ... «Παρακαλῶ σέ Σταυραετό γιὰ λίγο χαμηλώσου, ἄπλωσε τίς φτεροῦγες σου καὶ πάρε με μαζί σου, πάρε με πάνω στὰ βουνά, τί θὰ μέ φάει ὁ κάμπος» (ὅπως καὶ τὸν ἔφαγε ὁ κάμπος τῆς Ἀθήνας μὲ τίς τρώγλες καὶ τὰ σκοτάδια).

Ὁ ποιητὴς μας ὅμως ἐδῶ ἔχει γιὰ Σταυραετό τὴν ποιητικὴ δημιουργία ποὺ τὸν παίρνει πάνω στίς φτεροῦγες της, τὸν βγάζει ἀπὸ τὰ σκοτάδια τῆς ἐσωτερικῆς χαράδρας καὶ τὸν ἀνεβάζει στίς πιὸ ψηλές καὶ ὁμορφες κορφές τῆς λυτρωτικῆς θεϊκῆς δημιουργίας!!!

Ζήσης Μιτλιάγκας
Φιλόλογος

*Ὁ νεκροταφειακὸς ναὸς στὸ κοιμητήριό τῆς Ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου κοινότητος τοῦ Σισλῆ.
Ἀρχιτέκτονας τοῦ μνημείου αὐτοῦ ὑπῆρξε τὸ 1890 ὁ πολὺς Alexandre Vallauray.*

Τό μαρμαρόγλυπτο τέκμπλο τῆς Ἁγίας Τριάδος, μέ τίς εἰκόνες τῆς Θεοτόκου, τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Ἰωάννου Προδρόμου καί ὁλόσωμη τοῦ ἐθνομάρτυρος Πατριάρχου Γρηγορίου, πού εἶχε ἀντικαταστήσει σέ καιροῦς ἐθνικῆς ἐξάρσεως τήν εἰκόνα τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου [Περατικῆς Ρωμοσύνης].